

Maatschappij

Themarapport

Onderdeel van het project:
Our Common Future 2.0
2010-2011

Thematrekkers:

Jeroen Boon; Jack Simons

Deelnemers:

Diederik van der Burg; Peter Daub; Marc van der Hijden; Iteke van Hille; Jeroen Hovens; Albert Jourdan; Jelte de Kock; Jeroen Koomen; Karin van der Plas; Lieselot Spliet

© 2011 Stichting Our Common Future, Doetinchem

Dit themarapport is onderdeel van het crowdsourcing project Our Common Future 2.0 (OCF 2.0), uitgevoerd door 400 vrijwilligers. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Stichting Our Common Future.

De inhoud van dit themarapport is gebaseerd op vele en zeer diverse bronnen, bijeengebracht door vrijwilligers. De eindredactie van OCF 2.0 besteedt de uiterste zorg aan de betrouwbaarheid en de volledigheid van alle gepubliceerde informatie. Onjuistheden kunnen echter niet worden voorkomen. Hoewel bij het gereedmaken van dit themarapport de grootst mogelijke zorgvuldigheid wordt betracht, bestaat altijd de mogelijkheid dat bepaalde informatie na verloop van tijd verouderd of niet meer juist is. Wij zijn niet aansprakelijk voor de gevolgen van activiteiten die worden ondernomen op basis van dit themarapport.

Bepaalde verwijzingen in dit themarapport voeren naar informatiebronnen die door derden worden bijgehouden en waarover wij geen controle hebben. Wij dragen dus niet de verantwoordelijkheid voor de nauwkeurigheid of enig ander aspect van de informatie uit die bronnen. Het noemen van deze informatiebronnen is op geen enkele manier een aanbeveling voor de auteur of goedkeuring van de informatie.

De redactie heeft haar uiterste best gedaan om bronnen en rechthebbenden van beeldmateriaal dat wordt gebruikt te achterhalen en te vermelden. Wanneer desondanks beeldmateriaal wordt getoond waarvan u (mede)rechthebbende bent en voor het gebruik waarvan u niet als bron of rechthebbende wordt genoemd, ofwel voor het gebruik waarvoor u geen toestemming verleent, kunt u zich in verbinding stellen met de redactie via de website www.ourcommonfuture.nl. Het project OCF 2.0 heeft een informatief, non-commercieel karakter.

Het project

Our Common Future 2.0 (OCF 2.0) is een innovatief crowdsourcing project rond duurzaamheid nu en in de toekomst. Met ruim vierhonderd mensen is in korte tijd een toekomstvisie ontwikkeld op negentien belangrijke maatschappelijke thema's:

- Afval;
- Bestuur;
- Duurzaamheid;
- Maatschappij;
- Natuur;
- Economie;
- Energie;
- Leiderschap;
- Leren;
- Mobiliteit;
- Productie;
- Sociale Media;
- Spiritualiteit;
- Toerisme;
- Voeding;
- Water;
- Werk;
- Wonen;
- Zorg.

Meerstemmig debat over duurzaamheid

Het doel van dit project was om met elkaar op een ongewone manier na te denken over de betekenis en ontwikkeling van 'duurzaamheid'. Al lang is die term niet meer het exclusieve domein van milieukundigen en ecologen. Het begrip duurzaamheid wordt voor steeds meer onderwerpen gebruikt. Dat is soms lastig want daarmee vervaagt de betekenis. Tegelijkertijd is die verbreding ook positief, want het geeft aan dat het debat over duurzaamheid zich steeds verder ontwikkelt.

Het project Our Common Future 2.0 presenteert dan ook niet dé definitie van duurzaamheid, maar toont juist meerdere invalshoeken van en opvattingen over duurzaamheid naast elkaar. Deze meerstemmigheid of polyfonie is een realistische afspiegeling van het maatschappelijke debat over duurzaamheid. Op de website van het project (www.ourcommonfuture.nl) staan over alle thema's deelrapporten en uitgebreide samenvattingen voor wie verdieping zoekt.

Het resultaat is ook terug te lezen in het boek *Duurzaam Denken Doen*. Het boek is geschreven voor een breed publiek, voor mensen zoals jij en ik in Nederland, en niet speciaal voor wetenschappers, beleidsmakers of managers. De intentie is om een goed toegankelijk en prettig leesbaar boek aan te reiken.

Net als in de werkelijkheid verloopt het debat soms analytisch en soms een tikje rommelig, soms met een vleugje humor of met kritiek, soms met onderbouwde bijdragen en af en toe met losse opmerkingen. Het is aan de lezer om door de tekst heen als het ware in debat te gaan met de honderden mensen die hebben meegedacht.

Voorwoord

Op 7 september 2010 vond in Den Haag de eerste ontmoeting plaats tussen een groep mensen met als enige concrete overeenkomst dat ze zich, persoonlijk en vrijwillig, ingeschreven hadden voor het inspirerende project Our Common Future 2.0 en bovendien waren ingedeeld bij het thema "maatschappij".

De uitdaging die er voor hen lag was niet alleen om gezamenlijk een visie te schrijven over hoe de maatschappij er over 25 jaar uit zou moeten zien. Minstens zo belangrijk en ingewikkeld vond ik persoonlijk de uitdaging om tussen twaalf individuen met zo'n verschillende achtergrond en levenservaring de overeenkomsten te vinden die het ontwikkelen van een gezamenlijke visie überhaupt mogelijk zouden maken.

In de praktijk bleek dit echter het makkelijkste deel van de opdracht te zijn. De overeenkomsten liggen namelijk niet in het verleden maar in de toekomst en het beeld wat 'denkende' mensen daarbij voor zich zien.

Eigenlijk is dit het meest inspirerende deel van het proces geweest. En het geeft ook de meeste hoop op een toekomst voor onze kinderen die duurzamer is dan de toekomst die we voor onszelf hebben gecreëerd.

Op 17 december 2010 presenteerde wij het verslag van onze zoektocht in Nijmegen aan het OCF 2.0 team. Ik denk dat we samen trots mogen zijn, omdat we op ons pad, door dicht bij onszelf en onze ambities te blijven en de ambities van anderen te omarmen, tot mooie inzichten zijn gekomen.

Jack Simons

Inhoudsopgave

Samenvatting	1
Abstract	2
Inleiding	3
Verantwoording	4
1. Terug naar actief burgerschap	6
1.1 Inleiding	6
1.2 Actief burgerschap, een visie.	6
1.3 Solidariteit en betrokkenheid historisch gezien	9
1.4 Probleemstelling: we willen wel, maar kunnen we ook?	14
1.5 Oplossingsrichtingen voor een solidaire, betrokken en open samenleving	16
2. Balans tussen individuele en collectieve belangen	21
2.1 Inleiding	21
2.2 Visie	21
2.3 Probleemstelling	22
2.4 Tijdpad	25
2.5 Aanpak	26
3: Veranderende rol overheid bij netwerken	29
3.1 Inleiding	29
3.2 Historische schets	29
3.3 Visie op de netwerkmaatschappij	30
3.5 Zelforganisatie	32
3.6 Actuele ontwikkelingen	33
3.7 Van control naar trust	34
3.8 Kwaliteit in de plaats van kwantiteit	34
3.9 Oplossingsrichtingen	35
3.10 Conclusie	35
4. Mogelijke acties	37
5. Samenvattend	39
6. Concluderend	42
Literatuurlijst	43
Bijlage 1: Waardevolle Onrust.	46
Bijlage 2: Ruim baan voor maatschappelijke initiatieven	50

Samenvatting

Het uitgangspunt in onze visie op de maatschappij van 2035 is onze definitie van 'maatschappij' geweest: een structuur waarin mensen samen leven. Het gaat dus om mensen én om samenleven. Vervolgens hebben we geconstateerd dat de manier waarop we de maatschappij, zowel politiek, economisch als sociologisch, hebben gestructureerd en georganiseerd, bepalend is voor het denken en functioneren van de mensen die samen de maatschappij vormen.

We hebben gezien dat de manier waarop we onze onderlinge relaties beschrijven en organiseren niet toevallig tot stand komt. Bij elke richting waarin de maatschappij zich ontwikkelt als gevolg van de doelen die wij als samenleving aan de maatschappij gesteld hebben past één model dat de gekozen doelstellingen optimaal ondersteunt.

Vervolgens hebben we geconstateerd dat er ontevredenheid bestaat over de manier waarop de maatschappij functioneert. Die onvrede uit zich in allerlei verschillende maatschappelijke verschijnselen zoals een verondersteld verlies aan solidariteit of het gevoel niet 'gehoord' te worden. Bovendien beperkt deze onvrede zich niet tot een bepaalde groep, maar wordt ze breed beleefd door allerlei verschillende maatschappelijke groepen. Alleen is vaak de uitingsvorm anders, van tegenstemmen tot 'cultural creative'.

We hebben ontdekt dat we weer moeten leren de maatschappij te definiëren in termen van verbondenheid in plaats van maakbaarheid. In de maatschappij van 2035 zijn mensen zich bewust van de effecten van hun eigen handelen, hebben verantwoordelijkheidsbesef en voelen zich solidair met hun medemens en de natuur. De balans tussen economie en ecologie en tussen korte en lange termijn is hersteld. Het lange tijdperk van individualisering en consumentisme heeft ertoe geleid dat mensen beseffen dat het individu niet los te beschouwen is van de omgeving en dat ze die omgeving nodig heeft om te zijn wie ze is.

Die fundamentele bewustwording van verbondenheid heeft in 2035 een verschuiving van maatschappelijke concepten en doelstellingen veroorzaakt. Waarde is niet meer uit te drukken in slechts financiële terminologie. People, planet en profit hebben elkaar nodig. Organisaties weten niet alleen maar wat ze doen, maar ook steeds beter waaróm ze dingen doen en hoe ze het beter kunnen doen.

Abstract

The premise of this vision of our society in 2035 is our definition of 'society': a structure in which people live. So it is about people and about living together. Then we noticed that the ways in which we shape society, both politically, economically and sociologically, are structured and organized, determines the thinking and operation of the people that make up the societies.

We have seen that the way we organize and describe relationships is not randomly created. Any direction in which the society develops is caused by the goals that we as a community have set to society and fits one model that best supports the chosen targets.

We then found that there is a broad dissatisfaction about the way society works. This discontent is expressed in a variety of social phenomena such as an assumed loss of solidarity and the feeling of not being 'heard'. Moreover, this discontent is not confined to any particular group but is widely experienced by many different social groups. Only the expression of this dissatisfaction is often different, from political 'counter voting' to 'cultural creatives'.

We found that we must learn how to define society in terms of solidarity rather than social engineering. In the society of 2035 people are aware of the effects of their own actions, have responsibility and feel solidarity with their fellow man and nature. The balance between economy and ecology and between short and long term has returned. The long era of individualism and consumerism has made people realize that the individual is inseparable from the environment and that individuals need the environment to describe who they are.

This fundamental awareness of connectedness will, in 2035, have caused a shift in social concepts and goals. Value is no longer only expressed in financial terms, but we have realized that People, Planet and Profit need each other. Organizations are not only aware of what they do, but their awareness of why they do things and how they can do better has increased as well.

De Duurzaam Verbonden Maatschappij

Inleiding

Mensen leven samen. We ontkomen er niet aan om dagelijks contact te hebben met anderen. Elke dag ontmoeten wij mensen op school, op de studie of op het werk. We spreken af met vrienden of familie en komen onze burens tegen. Maar ook elke wandeling, fietstocht, elke winkel die we binnenlopen: overal zijn mensen.

Deze mensen zijn op verschillende manieren met elkaar verbonden en van elkaar afhankelijk. Mensen zijn van nature sociale wezens, maar waar ze zo dicht op elkaar leven als in Nederland¹ is de omgang tussen hen nog belangrijker. Verschillende groepen mensen kennen verschillende omgangsvormen. Zo is de omgang met (on)bekenden in een dorp bijvoorbeeld anders dan in een stad. In dorpen is het gebruikelijker elkaar te groeten op straat, ook als je de ander niet kent. Dorpsbewoners hebben een groter sociaal netwerk in hun dorp, waardoor er ook meer sociale controle is. Een stad is anoniemer, er zijn teveel onbekenden en alleen op het niveau van de buurt of de straat groeten mensen elkaar nog wel eens.

Nederlanders lijken in het algemeen ook erg op zichzelf gericht. Dit wordt geïllustreerd in de SIRE campagnes 'Onbewust asociaal' in 2009 en 'Aardige mensen' in 2010. Uit een onderzoek van deze stichting is gebleken dat 78% van de Nederlanders vindt dat we aardiger voor elkaar zouden moeten zijn. Uit hetzelfde onderzoek bleek echter dat meer dan twee miljoen mensen niet goed raad weten met onbekenden die 'zomaar' aardig doen en de helft van deze groep wordt hier zelfs achterdochtig van (bron: SIRE).

Maar hoe zit het dan met mensen die je wel kent? Hoe gaan we om met onze vrienden, familie, collega's en burens? Het lijkt erop dat Nederlanders steeds minder hulp en advies vragen aan hun naasten. Bijvoorbeeld zorg: waar vroeger regelmatig in eigen kring om advies of hulp gevraagd werd, richten mensen zich nu meer op zorginstellingen en instituties. Dit heeft geleid tot een zekere consumentenmentaliteit. Waarom zou je immers je moeder om advies vragen als de verzekering voor je bezoek aan de huisarts betaalt?

Een andere oorzaak voor de afname van wederzijdse steun zou kunnen zijn dat mensen steeds meer kennissen hebben en steeds minder hechte vrienden. Deze veronderstelling wordt vaak genoemd in verband met nieuwe sociale media. Losse contacten aan wie je gemakkelijk een gunst kunt vragen, en weinig hechte contacten die je vooral niet tot last wil zijn. We kennen steeds meer mensen, maar kennen hen steeds minder goed.

De vraag is hoe deze ontwikkeling tot stand is gekomen. Wanneer we ervan uit gaan dat we gezamenlijk de maatschappij zijn, dan bepalen we ook zelf hoe de maatschappij er uit ziet. Toch lijkt er veel onvrede te zijn en zijn er veel initiatieven aan te wijzen van mensen die proberen om het anders te doen. Initiatieven die we goed vinden en die we van harte ondersteunen.

¹ Het aantal inwoners per km² is toegenomen van 415 in 1980 tot 491 in 2010
bron: CBS

Samenvatting OCF-themaraapport

In deze tekst schetsen wij onze visie over hoe de maatschappij erover 25 jaar uit zou moeten zien. Wat zijn de kenmerken waardoor deze maatschappij op dat moment duurzaam genoemd kan worden? Welke begrippen spelen hierbij een rol en welke normen en waarden passen bij een duurzame maatschappij? Daarnaast beschrijven we hoe onze visie bereikt zou kunnen worden, door praktische handvatten te bieden voor verandering in vier tijdspannen. Eerst in een blok van de komende vijf jaar, daarna de daarop volgende vijf jaar, nog eens vijf jaar en tot slot en één blok van 10 jaar. Met andere woorden, we kijken naar de korte, middellange en lange termijn om te komen tot een duurzame maatschappij over 25 jaar.

Verantwoording

Wanneer we over 'de maatschappij' denken dan spelen onderwerpen zoals bijvoorbeeld economie, leiderschap en afval ook een rol. Dit zijn inherente onderdelen van de maatschappij. Omdat deze onderwerpen al in andere OCF 2.0 rapporten worden behandeld, beperken wij ons tot het beschrijven van de manier waarop mensen met elkaar samenleven en hoe zij zich verhouden tot de structuren in de samenleving.

Dit betekent ook dat we geen geheel omvattende historische analyse schetsen. Het is immers onmogelijk om te beschrijven hoe onze maatschappij zich ontwikkeld heeft tot wat zij nu is, zonder daarbij de andere thema's mee te nemen. Het eigen perspectief en onze geschiedenis zijn natuurlijk wel bepalend voor wie en wat we zijn en wat we vinden, en daarmee met onze visie op het tot stand komen van de huidige samenleving. Als groep individuen met heel verschillende persoonlijke achtergronden en verschillende maatschappelijke posities kwamen we tot de verrassende conclusie dat we de meeste overeenkomsten vonden in ons beeld van de toekomst.

Dit rapport is daarom als volgt tot stand gekomen. Allereerst is geïventariseerd welke begrippen en welke normen en waarden volgens ons in de maatschappij van 2035 van belang zijn. Hieruit is een achttal verschillende begrippen voortgekomen. Deze zijn: solidariteit, meedoen, kracht van diversiteit, eigen verantwoordelijkheid, bewustwording, verandering uit onderstroom, (rol van de) overheid en tot slot integraliteit en 'people, planet en profit' als denkwijze om belangen van toekomstige generaties te respecteren.

In de volgende hoofdstukken duiden we deze acht begrippen en geven we aan hoe wij denken dat ze de toekomst van onze maatschappij beïnvloeden. Om dit te doen hebben we ze onderverdeeld in drie niveaus: allereerst de relatie tussen individuen onderling, vervolgens de relatie tussen individuen en structuren en tot slot de relatie tussen structuren en de rol van het collectief in de vorm van de overheid.

Bij de eerste relatie, die tussen individuen onderling, passen de termen solidariteit, meedoen en kracht van diversiteit. In onze benadering beschrijven deze begrippen vooral de relaties die mensen onderling met elkaar hebben, de relatie van individu tot individu.

De termen eigen verantwoordelijkheid, bewustwording en verandering uit de onderstroom behoren bij de relatie tussen individuen en structuren. Ze definiëren elk op eigen wijze de relatie tussen mensen en 'de groep'. En omdat groepen

Samenvatting OCF-themaraapport

vooral te bezien zijn op de wijze waarop ze georganiseerd zijn gaat het hier om de relatie tussen mensen en structuren.

De derde groep begrippen die we behandelen heeft te maken met dezelfde relatie tussen mensen en structuren maar dan bezien van de andere kant. De rol van de overheid, integraliteit en 'people, planet, profit' hebben te maken met welke rol de structuren spelen in ons leven. In hoeverre bepalen de structuren om ons heen onze mening en ons denken?

Vanuit deze drie verschillende invalshoeken geven we een analyse en ontwikkelen we een visie over hoe deze factoren van invloed zijn op mensen en op de manier waarop mensen samenleven.

Tot slot volgt het belangrijkste aspect van deze uiteenzetting, namelijk: Hoe realiseren wij onze visie, hoe kunnen we ervoor zorgen dat de maatschappij er over 25 jaar zo uitziet als wij voor ogen hebben?

1. Terug naar actief burgerschap

Auteurs: Iteke van Hille, Jelte de Kock, Karin van der Plas, Jack Simons, Lieselot Spliet

1.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bestuderen we de relaties tussen mensen onderling om tot een visie te komen over hoe deze relaties eruit zouden moeten zien in een duurzame maatschappij over 25 jaar. De relaties tussen mensen onderling is een scherpe afbakening, de relaties tussen mensen en structuren worden in het volgende hoofdstuk besproken. Het gaat in dit hoofdstuk dus om de maatschappij vanuit een microsociologisch uitgangspunt: de interacties tussen twee (of meer) individuen onderling.

Als eerste zullen we onze visie uiteenzetten. Hoe zouden de relaties en interacties tussen individuen er over 25 jaar uit moeten zien? We gaan hierbij uit van drie begrippen: 'solidariteit', 'meedoen' en 'de kracht van diversiteit'. Dit zijn de idealen voor de toekomstige generatie.

Het woord 'visie' impliceert niet alleen dat wij een bepaald beeld hebben van hoe het zou moeten zijn, maar ook dat het nu dus nog niet zo is. Dit komt aan bod in de historische schets en de probleemstelling. In de historische schets worden de afgelopen decennia beschreven. We beginnen daarbij in de jaren zestig van de vorige eeuw en geven een overzicht van de omgangsvormen en relaties tussen individuen in verschillende periodes. Dit mondt uit in onze probleemstelling: hoe is de situatie nu (2000-2010)? Waarom zijn we nog niet waar we over 25 jaar willen zijn? We sluiten het hoofdstuk af met een aantal oplossingsrichtingen, om een indicatie te geven van het pad naar het beschreven toekomstbeeld.

1.2 Actief burgerschap, een visie.

Nadenken over onze toekomst inspireert mensen. Het inspireert mensen, omdat niemand het antwoord weet op de vraag: 'hoe ziet onze toekomst er in 2035 uit'? In deze paragraaf schetsen wij ons antwoord op deze vraag. De kern van onze visie is dat in 2035 de maatschappij gekenmerkt wordt door actieve burgers.

Als je het probeert te visualiseren dan zie je vriendelijke mensen, een wereld waarin ruimte is voor verschillen. Een maatschappij waarin iedereen mee kan doen. Een plek op deze aardbol waar mensen op basis van wederkerigheid, zonder angst naast elkaar leven en werken.

Dan is er verbinding, verbinding met jezelf, je omgeving, tussen generaties onderling, tussen verschillende culturen. Er is ruimte voor diversiteit, zonder oordeel. Er wordt gebruik gemaakt van elkaars talenten en levenservaring. Er heerst wederzijds respect en vertrouwen, wat leidt tot begrip en verdraagzaamheid. Er zijn gewoon mensen, onder de mensen. De politiek bedrijft politiek op basis van een holistische en ecologische mensvisie. We voelen ons wereldwijd met elkaar verbonden en gedragen ons als wereldburger.

Het herdefiniëren van taken en verantwoordelijkheden is de grote opdracht voor alle betrokken partijen. De ontwikkeling van vertrouwen en draagvlak leidt

Samenvatting OCF-themaraapport

tot een groter bewustzijn en een hogere waardering van jezelf (in het systeem) en elkaar.

Fundamenteel in het proces om tot de ontwikkeling van een andere samenleving te komen zijn de kernbegrippen zelfregie en eigen verantwoordelijkheid. Deze begrippen vormen de basis van een vitale lokale gemeenschap. Vroeger zou je dit beeld wellicht als het Nedersaksische 'naobergevoel'² omschrijven. Belangrijke kernwaarden voor dit gevoel zijn: verbondenheid, dialoog, vertrouwen en ontmoeting.

Het woord dialoog bestaat bijvoorbeeld uit twee woorden, 'dia' en 'logos', wat 'een stroom van betekenis' betekent. In een dialoog wordt gebruik gemaakt van vier praktijken: luisteren, respecteren, mening opschorten en spreken. Bij luisteren hoort het principe van participatie, bij respecteren het principe van samenhang, bij mening opschorten het principe van bewustzijn en bij spreken het principe van ontvouwen (William Isaacs, <http://www.dialogos.com/>) . Vertrouwen is dus de verbindende factor en de basis voor het 'naobergevoel'.

Bij vertrouwen is het een kwestie van halen en brengen: je doet wat voor een ander, gewoon omdat het zo uitkomt of omdat jij (en de ander) er blij van wordt. Een volgende keer wordt jij geholpen. Wederkerige diensten zijn effectief en goedkoper, want dienstverlening vanuit het hart is altijd gratis. Door elkaar te ondersteunen ontstaat er een gezelligere woon- en leefomgeving, een betere wereld en tevens de mogelijkheden om jezelf te ontplooien.

Al deze idealen; verbinding, diversiteit, respect en vertrouwen zijn te vertalen als de overgang van een claimgerichte burger naar een actieve en betrokken burger. Actief burgerschap dus. Dat zou de duurzame maatschappij over 25 jaar moeten kenmerken. Deze overgang zou onze visie en grondhouding steeds weer moeten inspireren.

Actief burgerschap

Het ideaal zou zijn om vanuit het rotsvaste vertrouwen dat iedereen een geweldige bijdrage kan leveren aan onze samenleving, onze maatschappij, onze toekomstige maatschappij te laten ontstaan. Want als je uitgaat van de talenten en ervaringen van mensen dan kan het niet anders dan dat iedereen de plek vindt of krijgt die bij hem/haar past.

In de afgelopen vijftig jaar heeft de overheid steeds meer verantwoordelijkheid op de eigen schouders genomen. De overdracht van (een deel van) die verantwoordelijkheid naar de burger is dus geen zaak van korte adem. Burgers moeten in de eerste plaats weer accepteren dat het leven nu eenmaal vol risico's zit. Vervolgens moeten ze leren om zelf meer verantwoordelijkheid hiervoor te dragen. Ze zullen meer moeten sparen voor hun oude dag, zowel voor hun pensioenvoorziening als voor hun latere gezondheidszorg. Ze zullen meer moeten betalen voor hun opleiding. En ze zullen, heel concreet, meer zelf moeten investeren in de veiligheid en

² Vanof olde tiden was den noaberschap nen heel rumen en diepgoanden vörm van noaberhulpe, dee onmisboar was veur bewoners van boerderi-jen en in darpen dee neet konden rekkenen op gode oppenboare veurzeningen. Bron: wikipedia

Samenvatting OCF-themaraapport

aantrekkelijkheid van hun buurt. Gemeenten en maatschappelijke organisaties kunnen een belangrijke rol spelen in het faciliteren van dit actieve burgerschap.

Het nemen van de eigen verantwoordelijkheid, zelfregie en de inzet van eigen talenten moet burgers in staat stellen om zich te bewegen in de maatschappij, keuzes te maken en zich verder te ontplooien. Op deze wijze kunnen mensen zelf invulling geven aan de verandering van claimgerichte burger naar actief en betrokken burgerschap.

De mens als uitgangspunt is de oplossing naar een duurzame samenleving. Een samenleving die van ons allemaal is, waar je op basis van je eigen keuzes een bijdrage kunt leveren aan jouw maatschappij. Menselijk kapitaal is de oplossing voor onze toekomstige uitdagingen. Maar het inzetten van menselijke kapitaal kan alleen als mensen zich bewust zijn van hun eigen kapitaal. De opdracht in deze ligt zowel bij het individu als bij de samenleving. De kunst is om een verbinding tot stand te brengen waarin individuen onderdeel zijn van de samenleving.

Samenleven op basis van vertrouwen betekent in deze context nogal wat. Een complete aardverschuiving. Maar de filosofen onder ons weten ook dat er eerst een redelijke mate van chaos moet worden gecreëerd om anders verder te gaan. Co-creatie is een uitdagende en nieuwe trend. Samenwerking op basis van co-creatie lijkt ook ruimte te bieden aan diversiteit en geeft op een creatieve wijze invulling aan het begrip 'mee-doen'.

Vertrouwen

Een voorwaarde voor actief burgerschap is vertrouwen. Over de waarde van vertrouwen voor een samenleving is veel geschreven. Zo beschrijven Yoshihiro Francis Fukuyama (Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity , 1995) en Robert Putnam et al (Making Democracy Work ,1993) dat vertrouwensbanden tussen burgers hun bereidheid om te handelen in het belang van de groep of gemeenschap vergroten. James Coleman (Foundations of Social Theory ,1990) betoogt dat vertrouwen collectieve goederen zoals bijvoorbeeld een grotere veiligheid en sociale controle in de buurt genereert. Institutioneel vertrouwen leidt tot meer participatie in organisaties en de politiek, waardoor een samenleving efficiënter kan functioneren (John Hudson, Talking up Social Capital, 2006).

Verschillende recente publicaties laten zien dat het met vertrouwen op dit moment nog niet zo slecht is gesteld in Nederland. Uit de publicatie 'Sociale Samenhang' van het CBS (december 2010) blijkt dat de participatie en het vertrouwen binnen de Nederlandse samenleving in het afgelopen decennium zelfs licht is toegenomen. Dit blijkt onder meer uit de stijging van de sociale contacten van de burger met familie, vrienden en bekenden. De inzet als vrijwilliger voor organisaties en de deelname aan politieke activiteiten is onverminderd hoog. Tussen 2002 en 2008 nam het vertrouwen in de medemens en in maatschappelijke en politieke instituten toe.

Roos Vonk (Hoogleraar sociale psychologie aan de [Radboud Universiteit Nijmegen](http://www.radbouduniversity.nl)) schrijft in een essay met de titel "Vertrouw elkaar eens"(Volkskrant , 4 december 2010) dat Nederlanders en Scandinaviërs het hoogste vertrouwen in de medemens hebben: rond de 60 procent. Het laagste vertrouwen werd volgens

Samenvatting OCF-themaraapport

onderzoek uit 2007 gevonden in Peru, Brazilië en Zuid-Korea, zo'n 3 tot 5 procent. Deze verschillen hangen volgens Vonk samen met sociale, wettelijke en economische omstandigheden. *"Hoe meer de bewoners van een land op elkaar lijken (bijvoorbeeld etnisch, zoals in Noorwegen) en hoe sterker de sociale normen en informele banden zijn, des te hoger is het vertrouwen. Op dit punt scoort Nederland niet erg hoog, met onze multiculturele samenleving en onze vrije moraal,"* aldus Vonk.

Het gebrek aan homogeniteit in onze samenleving (en bijvoorbeeld ook in de Verenigde Staten) wordt volgens Vonk gecompenseerd door sterke formele instituties en wetten waaraan iedereen zich moet houden. In landen waar deze instituties niet functioneren (bijvoorbeeld corrupte landen), is het vertrouwen dan ook laag.

"Daarnaast speelt inkomensgelijkheid een belangrijke rol. Hoe hoger het gemiddelde inkomen en hoe groter de gelijkheid in inkomens, des te hoger is het vertrouwen. Naarmate het inkomen gemiddeld lager is, hebben mensen meer te verliezen en zijn ze voorzichtiger. En naarmate de inkomensverschillen groter zijn (zoals in de VS, waar het vertrouwen met 36 procent beduidend lager is dan bij ons), is er meer reden tot wantrouwen. Dat maakt uitwisselingsrelaties ongelijkwaardig en in een 'ieder voor zich'-cultuur hebben alle inwoners een sterkere prikkel om te doen wat ze nodig achten om hun situatie te verbeteren." (Vonk 2010)

In een samenleving waar burgers samen verantwoordelijk voor zijn is vertrouwen dus een belangrijke factor. Om dit vertrouwen te creëren of te behouden wordt er (ook) in de toekomst gestreefd naar gelijkwaardigheid als voorwaarde voor vertrouwen.

Afsluitend

Met de bovenstaande visie hebben we een beeld geschetst van wat de duurzame maatschappij over 25 jaar zou moeten kenmerken op het gebied van relaties tussen individuen. Actief burgerschap op basis van vertrouwen schept de voorwaarde voor een samenleving waarin solidariteit, betrokkenheid en ruimte voor diversiteit vanzelfsprekende elementen zijn. Voor we gaan kijken hoe we deze duurzame maatschappij kunnen bereiken is het belangrijk te onderzoeken hoe het op dit moment is en waardoor dit zich zo ontwikkeld heeft. In de volgende paragraaf beschrijven we daarom op welke manier deze elementen historisch gezien kunnen worden. Daarna gaan we dieper in op de problematische aspecten van de huidige stand van zaken.

1.3 Solidariteit en betrokkenheid historisch gezien

In de periode vanaf 1960 tot nu zijn er verschillende parallel lopende maatschappelijke ontwikkelingen van doorslaggevende invloed geweest op de manier hoe mensen in de samenleving hun onderlinge betrokkenheid en solidariteit uiten. Enkele ontwikkelingen die we specifiek noemen om dit te beschrijven zijn de wijze waarop de verzorgingsstaat is vormgegeven en de invloed hiervan op het handelen van mensen.

Tegelijkertijd is de periode vanaf 1960 er een waarin mensen hebben moeten zoeken naar een andere morele basis om zich ten opzichte van elkaar te

Samenvatting OCF-themaraapport

beschouwen. Oorzaak hiervan was onder andere het verdwijnen van de zuilen waarin de onderlinge relaties werden gedefinieerd en vormgegeven, maar bijvoorbeeld ook technische ontwikkelingen op communicatiegebied. Voor onze analyse beperken wij ons tot de sociaal-economische invalshoeken.

We beginnen deze historische beschouwing met een beschrijving van hoe de concrete invulling van begrippen als samenleven en solidariteit in de dagelijkse praktijk aanvankelijk gezien werd. Daarbij gaan we ook in op hoe dit vervolgens in de zich ontwikkelende maatschappij telkens anders uitdrukking kreeg. Op deze manier laten we zien hoe de wijze van omgang tussen individuen in de Nederlandse samenleving veranderd is.

Verzekeren: de nieuwe solidariteit

Reeds aan het begin van de vorige eeuw is het eerste fundament gelegd voor wat we later de verzorgingsstaat zijn gaan noemen. De verzorgingsstaat zou je kunnen beschouwen als het collectief maken van de verantwoordelijkheid die mensen ten opzichte van elkaar hebben.

Aanvankelijk waren de belangrijke thema's van de verzorgingsstaat vooral (inkomens)bescherming van de kostwinnaars bij verlies van baan of als gevolg van ziekte. En tevens bescherming van diegenen die als gevolg van leeftijd niet meer zelfstandig in hun bestaan konden voorzien. Hierbij hoorde een stelsel van collectieve wetten zoals de WW, de ziekwet en de AOW. Met deze wetten waren burgers verzekerd tegen onheil dat iedereen kan overkomen en waartegen men zich nu eenmaal niet succesvol kan verzetten. De solidariteit van mensen onderling werd dus vormgegeven in wetgeving.

Het gevolg hiervan is geweest dat 'solidair zijn' en 'betrokken zijn' bij anderen geen vrijwillige, individuele en persoonlijk gemotiveerde keuze meer is, maar een verplichte collectieve verzekering. De ratio hierachter is het creëren van een zo groot mogelijke zekerheid en voorspelbaarheid niet alleen voor de zwakken maar ook voor de mensen die de lasten moeten dragen.

Verzorgen: de nieuwe compassie.

Zo was de situatie begin jaren zestig van de vorige eeuw. Als er iets fout ging waar niemand iets aan kon doen dan bleven de gevolgen voor het inkomen beheersbaar en werd de naaste omgeving gespaard en niet in het lot van de pechvogel meegetrokken.

Maar met de groeiende welvaart ontstond er een tendens dat niet alleen verzekeren, maar ook verzorgen het domein van de staat werd. Daar waar mensen vroeger in samenlevingsverbanden zoals familie of (iets groter) buurt, dorp of kerk gewend waren voor elkaar te zorgen, werd ook dit een taak die collectief werd ingevuld via de overheid. Natuurlijk bestond er al heel lang de eerstelijns gezondheidszorg van huisartsen waarbij kwaliteit en bereikbaarheid van oudsher altijd een taak van de overheid is geweest. Met de groei van de verzorgingsstaat nam de overheid echter steeds meer taken over die voorheen tot het 'warme' domein van de direct betrokkenen in familie of buurt behoorden.

Kinderen met een handicap gingen niet meer naar hun oma of naar de buurvrouw als pa en ma er geen tijd meer voor hadden omdat ze de kost moesten verdienen. Voor deze en andere zwakke groepen in de samenleving

Samenvatting OCF-themaraapport

werden professionele voorzieningen ontwikkeld en werd de verantwoordelijkheid voor de verzorging op een hoger collectief niveau neergelegd.

Voor de direct betrokken omgeving van de verzorgde betekende dit natuurlijk een verlichting van de lasten. Maar het gaf ook aan bijvoorbeeld de vrouwen in een gemeenschap, die immers meestal voor de verzorgende taken verantwoordelijk waren, de gelegenheid om meer tijd te besteden aan opleiding en vervolgens aan betaald werk. Ook zij konden gaan meedoen in de (werk)maatschappij. Het gevolg van deze verschuiving van taken is geweest dat met de noodzaak óók de vanzelfsprekendheid verdwenen is om zelf, uit persoonlijke compassie te handelen en te zorgen voor zwakkere naasten. Terwijl de noodzaak om direct voor elkaar te zorgen eeuwenlang een belangrijke gevoelsbasis is geweest voor de wijze waarop we met elkaar samenleefden en hoe we dit georganiseerd hebben.

Grote maatschappelijke verschuivingen: verzuiling

Nederland is heel lang een samenleving geweest waar kerk of politieke belangengroepen een grote invloed hadden op de manier waarop mensen samen leefden. Katholieken, protestanten, sociaal democraten of liberalen, alle hadden hun eigen gemeenschap of zuilen met gedeelde normen en waarden. Een systeem waarin vastgelegd was hoe de onderlinge verhoudingen waren en hoe men zich ten opzichte van elkaar diende te gedragen.

Veel taken die elders tot de taak van de overheid behoorden, omdat ze de draagkracht of reikwijdte van het individu of de familie overstegen, werden in Nederland overgenomen door deze zuilen. Wanneer er iets gebeurde waar mensen samen een antwoord op moesten geven kon men vanzelfsprekend terecht bij mensen met dezelfde opvattingen.

En omdat de afstanden binnen deze structuren kort waren boden ze de mensen ook een grote duidelijkheid en wist iedereen wat er van hem of haar verwacht werd. De dominee woonde om de hoek, katholieke parochies waren klein en als je op de fabriek werkte en lid was van de vakbond stemde je CPN of PvdA. Tussen de meiviering op de paasheuvel en de heilige communie in dezelfde maand was het niet nodig om vragen te stellen, maar wist je juist precies wat jouw rol was in de gemeenschap en wat er daarom van je verwacht werd.

Roerige jaren zestig

Tot ver in de jaren zestig van de vorige eeuw was er dan ook eigenlijk geen vuiltje aan de lucht. Mensen wisten precies wat er van ze verwacht werd en wat hun positie ten opzichte van elkaar was. Iedereen kon dus ook makkelijk zijn of haar verantwoordelijkheid nemen. Iedereen deed mee en kon zijn eigen duidelijk omschreven plaats in de maatschappij innemen.

Vanaf de jaren zestig speelden er echter een aantal ontwikkelingen tegelijk die elkaar beïnvloedden en elkaar en elkaar ook versterkten. De belangrijkste hiervan waren de ontzuiling, de gestegen welvaart en toename van het gebruik van communicatie via televisie. Het gevolg hiervan is geweest dat de manier van samenleven helemaal op zijn kop werd gezet en blijvend is veranderd..

Verheffen: de noodzaak van emancipatie.

Doordat de welvaart groeide kon de overheid in de verzorgingsstaat een aantal taken overnemen waardoor bijvoorbeeld de vrouwen die decennia lang verantwoordelijk waren geweest voor deze taken plotseling ruimte hadden om ook andere dingen te gaan doen. Zij konden eindelijk volwaardig meedoen aan wat wel de primaire taak lijkt te zijn geworden van onze maatschappij; namelijk het scheppen van nog meer welvaart. Maar ook de zwakkeren die eerder dicht bij huis verzorgd werden kregen een heel andere positie en moesten op hun manier ook gaan meedoen in het systeem. Meedoen kreeg dus voor iedereen een heel andere betekenis.

Natuurlijk is dit geen ontwikkeling die zich in een paar jaar voltrokken heeft. Dit is een ontwikkeling die nog steeds bezig is en het einde nog lang niet bereikt heeft. Want om op deze nieuwe manier mee te kunnen doen moet elke groep waar het om gaat wel aan heel andere eisen gaan voldoen en over andere en nieuwe vaardigheden gaan beschikken. Bovendien worden er door de overheid telkens nieuwe groepen gevonden die ook mee moeten gaan doen en geëmancipeerd moeten worden tot volwaardige burgers.

De groeiende economie en welvaart hebben het mogelijk gemaakt om steeds meer taken te verschuiven van privé naar collectief. Hiermee is ook de noodzaak ontstaan om steeds meer mensen bij het proces van welvaartsstijging te betrekken. Er ontstond immers steeds grotere behoefte aan mensen om die groei in stand te houden. Daarmee lijkt het primaire doel van de verzorgingsstaat te zijn veranderd van 'voor elkaar zorgen en het garanderen van welzijn', naar 'het scheppen en in stand houden van groeiende welvaart'.

Hoewel er feitelijk geen sprake is van een verlies aan solidariteit (de verzorgingsstaat geeft immers nog steeds inhoud aan solidariteit van mensen onderling door de uitvoering van de aan haar gedelegeerde taken) kunnen we wel spreken van een solidariteitscrisis. Deze crisis uit zich in het gevoel van afstand dat mensen, individuen dus, ten opzichte van elkaar voelen. De verzorgingsstaat reageert hierop door opnieuw te trachten haar taken te herdefiniëren. Na verzekering, verzorging en verheffing beschouwt de overheid nu 'verbinding' als een grote prioriteit.

Verbinding; de nieuwe tegenbeweging

Het overlevingsmechanisme van de overheid om steeds haar prioriteiten te herdefiniëren stuit sinds de roerige jaren tachtig echter op steeds meer oppositie vanuit de burgers, de mensen die samen de maatschappij vormen.

De echte vraag is of een verzorgingsstaat die haar bestaansrecht ontleent aan haar beroep op de onderlinge solidariteit van de burgers nog wel van deze tijd is. Immers, zo lijkt de veronderstelling te zijn, het wordt steeds twijfelachtiger of de staat nog wel gemachtigd is een beroep te doen op de traditionele gevoelens van solidariteit en lotsverbondenheid. De staat doet namelijk een beroep op gevoelens die zich afspelen in de relatie tussen individuen, maar tegelijkertijd heeft de staat door het inrichten van een verzorgingsstaat de individualisering van de samenleving mogelijk gemaakt. En daarmee juist de solidaire relatie tussen die individuen aangetast.

Samenvatting OCF-themaraapport

Doordat de verzorgingsstaat voorheen individuele verantwoordelijkheden op een collectief niveau heeft geherdefinieerd, is aan individuen, gewone mensen dus, de noodzaak en de aanleiding om solidair te zijn ontnomen. Solidair zijn is verworpen tot het betalen van belastinggeld waarmee de professionals hun werk doen. En daarmee geen natuurlijk gevoelde plicht meer, maar iets waar men recht op heeft ten opzichte van anderen die vervolgens solidair moeten zijn met jou.

Dit wordt nog versterkt doordat in dezelfde periode door moderne communicatie technieken de wereld en het aantal keuzes en mogelijkheden van mensen veel groter is geworden. Mensen stellen zich (terecht?) de vraag waarom ze solidair zouden moeten zijn met anderen, bijvoorbeeld rokers, van wie ze inmiddels weten dat ze bewust hun gezondheid in gevaar brengen. Waarom zou ik via mijn ziekenfondspremie hun vergroot risico betalen? Of waarom zou ik als eenvoudig arbeider meebetalen aan het verhoogde burn-out risico van goedbetaalde kenniswerkers?

Maatschappelijke organisaties en overheden roepen om het hardst als het gaat om samenwerken. Iedereen wil graag samenwerken. Samenwerking leidt in het beste geval tot verbondenheid en gezamenlijke winst. Mensen streven en verlangen naar verbondenheid, naar affectieve bindingen en meer echte aandacht voor elkaar.

Doordat de kijk op de wereld is verbreed is ook automatisch de positie waarin men zichzelf beziet in deze wereld veranderd. Vooral ten opzichte van andere mensen is een kentering opgetreden. Vanuit een samenleving waarin vooral mensen zaten met veel gelijkenissen in bijvoorbeeld geloof, morele opvattingen en huidskleur, zijn we terecht gekomen in een samenleving waarin heel veel nieuwe groepen hun intrede hebben gedaan. Ook daar ontstaat de vraag: waarom zou iemand solidair moeten zijn met een ander waarmee hij zich nauwelijks kan identificeren, die hij niet kent en vaak vooral als bedreigend ziet?

Solidariteit met arme kinderen in derde wereldlanden via een bijdrage aan de missiepaters is goed verteerbaar, zolang die kinderen maar in Afrika blijven wonen. Zodra die kinderen en hun ouders echter hier naar toe komen en men gedwongen wordt om mee te betalen aan voorzieningen die in de beleving van sommigen soms beter zijn dan wat zijzelf krijgen dan blijkt het heel moeilijk om solidair te zijn.

De wereld is eenvoudigweg te groot en te gecompliceerd geworden om met iedereen solidair te kunnen zijn. De diversiteit van de samenleving is in de beleving van mensen dan ook vooral een bedreiging geworden in plaats van de kracht die het in de geïdealiseerde opvatting zou moeten opleveren.

Koude en warme solidariteit

Samenvattend zijn we gestart met een samenleving waarin er een 'warme' solidariteit was tussen mensen onderling, op basis van verbondenheid en gemeenschappelijkheid. Aan het begin van de 21ste eeuw zijn we terecht gekomen in een samenleving met een nieuwe, meer georganiseerde 'koude' vorm van solidariteit die door de overheid wordt ingevuld. Daarbij is het onduidelijk of het mandaat van de overheid op dit gebied nog wel past bij de beleving die burgers daarbij hebben. Een nieuwe trend die meer aan lijkt te

sluiten bij de beleving van burgers en die wordt aangewakkerd door economische crisis, is de terugtrekkende beweging die de overheid de laatste jaren maakt. Niet alleen is de wereld in toenemende mate onoverzichtelijker en diverser, ook de koude solidariteit waarop mensen konden vertrouwen is afgenomen en zal in de komende jaren verder verminderen. Deze trend en gevolgen hiervan worden beschreven in de probleemstelling.

1.4 Probleemstelling: we willen wel, maar kunnen we ook?

Uit de historische schets blijkt duidelijk hoe solidariteit en betrokkenheid zich ontwikkeld hebben in de afgelopen decennia. Ook komt in de visie een eerste beeld naar voren hoe dit over 25 jaar zou moeten zijn. De relatie tussen individuen is veranderd, maar ook de structuren waarin zij samen leven zijn veranderd. Dit lijkt een niet tegen te houden ontwikkeling te zijn, waarmee niet gezegd is dat dit per se slecht is. Een aantal van de uitkomsten van dit gegeven is echter wel problematisch. Het gaat hierbij om de houding van het individu in relatie tot andere mensen. Hierin ontbreekt het namelijk aan de elementen die nodig zijn om solidair, zelfredzaam en 'samen verschillend' te zijn.

Dit uit zich in de eerder genoemde intolerantie jegens immigranten, maar bijvoorbeeld ook in de slechte zorg voor ouderen en eenzaamheid: 30 procent van de Nederlanders geeft aan eenzaam te zijn (T. van Tilburg, *Zicht op eenzaamheid*, 2007). De oorzaak hiervan is niet per se een slechte houding van het individu, maar voor een groot deel ook de ontwikkeling van de samenleving zoals hierboven beschreven.

Veranderende structuren

De overheid trekt zich terug en beroept op eigen verantwoordelijkheid en zelfredzaamheid van de burger. Waar de burger vroeger op een overheid kon rekenen die steeds meer individuele taken over ging nemen en als collectief van alle individuen voor de burger zorgde, is de roep om een kleinere overheid, die zich niet achter de voordeur met mensen bemoeit, steeds luider geworden.

In het spoor van de ondernemende overheid en verlichting van de lasten is de overheid ook bezig zich van een aantal van deze maatschappelijke opdrachten te ontdoen door deze over te laten aan 'de samenleving' of de burgers.

Eén van de traditionele rollen van de verzorgingsstaat is om dat wat de markt en *civil society* niet oppakken zelf op zich te nemen. Het gaat hierbij vaak om maatschappelijke opdrachten die nooit volledig waar gemaakt kunnen worden, zoals het voorkomen van criminaliteit, uitsluiting of ongezonde levensstijl. Deze overheidstaken leiden vooral tot symbolisch overheidsbeleid, een beleid vol van intenties maar zonder realisatie (Berg, 1998).

De overheid is druk doende zich van dit symbolisch beleid te ontdoen en deze maatschappelijke opdrachten 'terug te geven' aan de samenleving. In de Verenigde Staten wordt daar grotendeels de 'Verelendungsstrategie' toegepast. Het geloof is dat waar de overheid niet handelt, de burgers zelf in actie komen (Marsland-1996, H. Van Ewijk- 2006).

Mogelijkheden van het individu

De burger die hierdoor achterblijft en zelf verantwoordelijk wil zijn kan echter niet vanzelfsprekend de leeggevallen ruimte opvullen. Waar vroeger problemen werden opgelost door een beroep te doen op de gemeenschappelijke solidariteit (in de eigen zuil, of later in de vorm van het collectief) is het nu niet meer mogelijk om terug te vallen op een vorm van dit collectief. Op hetzelfde moment is de relatie tussen individuen op zo een ingrijpende wijze veranderd dat ook deze relatie geen uitkomst meer biedt voor problemen die zich bij iedereen kunnen voordoen.

Met andere woorden: er is te weinig solidariteit op individueel niveau in onze samenleving. Onze maatschappij is individualistisch en *'ieder voor zich'*.

Een voorbeeld hiervan is de commotie rondom het opheffen van overheidssubsidie op vervoer van kinderen met een handicap: ouders van kinderen met een handicap werden door de overheid gesteund om een bepaald probleem op te lossen, namelijk het speciale vervoer dat nodig is om sommige kinderen op school te krijgen. Door de terugtrekkende overheid en het beroep op eigen verantwoordelijkheid, werd er over gesproken om deze taak af te stoten en het collectief dus niet meer de verantwoordelijkheid te geven bij het oplossen van dit specifieke probleem. Het lijkt er echter op dat dit niet leidt tot burgers die zelf of met (en voor) elkaar vervoer regelen. Het leidt er juist toe dat individuele ouders hun kinderen niet meer naar school gebracht krijgen. De reden hiervoor is niet dat ze niet willen, maar veel meer dat de condities die nodig zijn om het zonder dit georganiseerde collectief te kunnen stellen afwezig zijn.

Ontbrekende voorwaarden

We leven op dit moment dus in een maatschappij waarin een structuur en houding op individueel niveau bestaat die het terugtrekken van de overheid onmogelijk maakt, omdat individuen niet in staat zijn de zorg voor elkaar en hun eigen verantwoordelijk goed in te vullen. Dit is zo ontwikkeld om dat het decennia lang op andere manieren georganiseerd is geweest. Rechten en plichten zijn hierbij los van elkaar komen te staan. Burgers weten vaak heel goed waar ze recht op hebben en dit recht eisen ze dan ook op. Dat er tegenover deze rechten ook plichten staan wordt voor het gemak soms even vergeten en daarmee ook de verplichting die individuen zouden moeten voelen om elkaar bij te staan.

Toch verandert de rol van de overheid en hierdoor ontstaan dus grote problemen op individueel niveau, die mensen niet zelfstandig op kunnen lossen. De oplossing is dan ook niet om de rol van de overheid te behouden zoals deze jaren geweest is, maar om te werken naar actieve burgers die solidair zijn en eigen verantwoordelijkheid kunnen nemen.

De werking van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo)³ laat zien waaraan hierbij gedacht kan worden. Het beroep op individuen dat in de Wmo gedaan wordt is alleen mogelijk als die individuen op elkaar kunnen vertrouwen. Hieruit komt de betekenis van eigen verantwoordelijkheid naar voren: solidariteit

³ Ewijk, H. van, 2006. De Wmo als instrument in de transformatie van de welvaartstaat en als impuls voor vernieuwing van het sociaal werk, Sociale Interventie, 15.3, 5-16

met andere om je heen, in plaats van eigen verantwoordelijkheid op te vatten als het uitsluitend aanspreekbaar zijn op je eigen situatie.

De toekomst van onze samenleving zal dus andere structuren vragen, het huidige systeem piept en kraakt. In álle (beleids)terreinen, van zorg tot en met financiën of ruimtelijke ordening, zie je de gevolgen van het niet kunnen of willen samenwerken door deze ontwikkelingen. Vervreemding in wijken en buurten is het gevolg, (on)zekerheid uit zich in gedrag, in eigen belangen en/of winstbejag.

De paradox is dus dat, terwijl gezag en invloed van oude instituten afbrokkelen, collectieve problemen blijven bestaan. De oplossing die in de relatie tussen burgers gevonden zou moeten worden is nog afwezig omdat het geven van ruimte aan verschillen, het uitoefenen van solidariteit en het betrokken zijn bij de mensen om ons heen lange tijd geen zaak van het individu is geweest, maar in andere verbanden georganiseerd was.

1.5 Oplossingsrichtingen voor een solidaire, betrokken en open samenleving

Hoewel we in dit hoofdstuk slechts ingaan op de relaties tussen mensen onderling is in het voorgaande is duidelijk geworden dat bij een beschrijving van de relaties tussen individuen, de context of structuur onmogelijk buiten beschouwing gelaten kan worden. De oplossingen die in deze paragraaf worden voorgesteld zullen dus weliswaar niet ingaan op de relatie tussen de overheid en burgers maar wel (of eigenlijk ook) over de invloed die de overheid heeft op de relatie tussen burgers onderling.

In de visie hebben wij beschreven dat we moeten toewerken naar een samenleving met actieve, betrokken burgers. Om dit ideaal te bereiken is het van groot belang dat hiervoor de mogelijkheden geschapen worden. Het vormen van deze mogelijkheden is zowel de verantwoordelijkheid van de 'kaderstellende' overheid als van de burgers zelf.

Veranderende structuren; de rol van de overheid

Zoals in de probleemstelling wordt aangegeven heeft het terugtrekken van de overheid ertoe geleid dat er leemte is ontstaan die op dit moment niet kan worden opgevuld door burgers. Hoewel velen het er over eens zijn dat het noodzakelijk en (soms ook) wenselijk is dat de overheid zich gaat beperken tot haar kerntaak, zal zij burgers moeten helpen om de rol op te pakken die nu vrij komt. De taak van de overheid in dit kader: Organiseer de zelfredzaamheid en biedt structuur! Zorg dat burgers zich betrokken en verantwoordelijk voelen in plaats van in de steek gelaten en in onzekerheid. Doe dit door burgers in hun "nieuwe" taak te ondersteunen.

Een nieuw verhaal

Om tot een evenwichtige samenleving te komen is het volgens van Egmond (2010) noodzakelijk om een maatschappelijk doel te bepalen. Dit doel bevat elementen van alle vier de wereldbeelden die hij heeft geschetst. Van Egmond is niet de enige die wijst op het belang van een doel of een strategie. Denktank

Samenvatting OCF-themaraapport

Prospect merkt op: "*Mensen vragen terecht om een duidelijke strategie voor uitdagingen als vergrijzing, globalisering en duurzaamheid. Deze strategie behoort meer te zijn dan de zoveelste ad-hoc oplossing voor telkens wisselende problemen. Heel belangrijk bij dit maatschappelijke doel is dat het breed gedragen is door de bevolking. Het doel moet dus in samenspraak met de burgers worden opgesteld.*"

Ook Josephine Green benadrukt het belang van wat zij "een nieuw verhaal" noemt. Nieuwe verhalen (of een nieuw gedeeld wereldbeeld) zijn volgens haar noodzakelijk om mensen te inspireren en motiveren en om richting geven aan en in de veranderde samenleving. 'Het verhaal' zal alleen werken als het breed gedragen is en dus vanuit de samenleving is gemaakt. Met een initiatief als Our Common Future 2.0 wordt al een eerste voorzet gedaan.

Sturen naar het midden

In het nieuwe verhaal is het van groot belang dat de verschillende tegenstellingen en wereldbeelden worden meegenomen. Josephine Green noemt bijvoorbeeld dat het noodzakelijk is om in de nieuwe verhalen ethiek mee te nemen. Van Egmond geeft aan dat als tegenhanger van de postmoderne individualistisch/materialistische samenleving elementen van het tegenovergestelde wereldbeeld meegenomen moeten worden.

Dit kan op dit moment bijvoorbeeld door een alternatief te zoeken voor het wegvallen van de religieuze instituties. Roos Vonk haalt al aan dat het bestaan van sterke instituties in een samenleving bijdraagt aan vertrouwen. Het voorstel is nadrukkelijk niet om terug te keren naar de oude instituties waaraan eerdere generaties zich met veel moeite hebben weten te ontworstelen. Het gaat erom de positieve elementen, bijvoorbeeld zekerheid, te gebruiken en op zoek te gaan naar een alternatief voor de weggelaten -verzuilde- instituties.

Om dit evenwicht te vinden kan niet alleen worden gekeken naar de overheid. Juist doordat we in deze hoek zitten is het belangrijk de individu op haar eigen verantwoordelijkheid aan te spreken. De oplossingen zijn dus tweezijdig.

Stimuleren van betrokkenheid

Pauline Meurs betoogt in de Verweij-Jonker-Lezing (september 2008) dat "*sociaal vertrouwen, het vertrouwen tussen burgers onderling, niet kan worden vergroot door het opvoeren van verantwoording en controle. Een manier die wel voor een vergroot vertrouwen en betrokkenheid kan zorgen is het actief betrekken van burgers bij beleid en besluitvorming.*"

Een brede participatie van belanghebbenden is belangrijk, maar dan wel in de *beginfase* van de besluitvorming. Die participatie moet uitmonden in een besluit waarbij een voorkeur wordt uitgesproken voor één alternatief. Participatie is dan meer dan inspraak; het gaat erom dat belanghebbenden mee kunnen denken over de aard van het probleem en alle mogelijke oplossingen daarvoor.

Daarbij moeten zowel de gemeenten als het rijk zich de komende periode echt richten op *uitvoering* en zo weinig mogelijk op nieuwe regelgeving. In de tweede plaats zien we dat een goede besluitvormingsprocedure van breed naar smal gaat: gezamenlijk overleg tussen alle betrokken partijen moet leiden tot een breed gedragen voorkeursbesluit. Ook burgers moeten daar voluit aan

Samenvatting OCF-themaraapport

deelnemen in de vorm van volwaardige participatie. Daarna volgt een efficiënte projectuitvoering waarbij procedures en besluitvorming worden gebundeld.

Burgers zullen, heel concreet, meer zelf moeten investeren in de veiligheid en aantrekkelijkheid van hun buurt. Op dit terrein kunnen gemeenten en maatschappelijke organisaties een belangrijke stimulerende rol spelen, door te ondersteunen en te faciliteren. Niet door de verantwoordelijkheid over te nemen, maar door te leren hoe burgers deze zelf kunnen dragen. Daarbij moet volstrekt helder zijn wat de overheid van burgers verwacht.

Aan de andere kant moet helder zijn waar burgers bij de overheid nog wel op mogen rekenen.

Een andere sleutel die kan bijdragen tot meer autonomie van mensen in een samenleving is bijvoorbeeld invoering van dorps-, wijk- of buurtbudgetten, door 'inspraak' te vervangen door 'participatie' en door werkelijke overheveling van bevoegdheden aan bewonersorganisaties.

De noodzaak is terug en daarom moeten we dus ook weer terug naar de vanzelfsprekendheid.

De rol van ambtenaren

Het vergroten van de participatie van burgers vraagt een andere houding van ambtenaren, zowel in beleidsvorming als uitvoering. Het probleem van *overcomplexiteit* en gebrek aan vertrouwen bij de burgers is te groot. Er is dus zeker geen sprake van vrijblijvendheid. Maar we prefereren visie boven een blauwdruk. We prefereren verleiding (van onderop) boven dwang (top-down). Wat we nodig hebben zijn creatieve generalisten die in de frontlinie in de buurten en wijken werken. Van der Lans voegt hier aan toe dat deze ambtenaren een 'er-op-af' houding dienen te hebben en zich moeten verbinden met de lokale beweging. Hij bedoelt hiermee dat ook bij ambtenaren hun denk- en werkhouding structureel moet veranderen. Zij moeten weg uit hun kantoor, de wijk in en direct in contact met de burger, met en voor de burger werken.

Een repertoirewisseling mag niet leiden tot gevoelens van onzekerheid, maar juist tot gevoelens van vrijheid en onafhankelijkheid. Kortom; vertrouwen in jezelf, elkaar en in de lokale overheid. Waar burgers werkelijk actief worden betrokken bij besluitvorming zul je merken dat zij eerder geneigd zijn om open te staan voor andere gezichtspunten en andere mensen. Uit onderzoek onder de Nederlandse bevolking blijkt bijvoorbeeld bij herhaling dat burgers van mening zijn dat rechters te licht straffen. Als zij zelf op de stoel van de rechter plaatsnemen zouden ze naar eigen zeggen in meerderheid ook strenger straffen. (De Keijser, Van Koppen en Elffers, NSCR, 2006) In de praktijk blijkt echter dat burgers ongeveer even zwaar straffen als rechters als zij beschikken over precies dezelfde informatie als rechters en wanneer zij – net als rechters – in onderling overleg tot een gemeenschappelijk oordeel moeten komen.

Dit principe werkt waarschijnlijk hetzelfde wanneer mensen samen zullen moeten beslissen over maatschappelijke vraagstukken en vooral oplossingen. Niet alleen zullen deze oplossingen meer aansluiten bij de wensen van burgers, tegelijkertijd ontwikkelen burgers meer begrip en respect voor elkaar. (notitie 'Wat ruist daar?') Het lijkt er op dat deze oplossing haaks staat op het betoog van Van Egmond om juist te sturen op een meer georganiseerde wereld. Dit is

Samenvatting OCF-themaraapport

echter niet het geval. Het in goede banen leiden van brede participatie kan een goede vervanging zijn voor de instituties.

Een aantal veranderingen die kunnen leiden tot een transitie en kanteling in het huidige systeem:

- Versterk de positie van de burgers door hen expliciet en serieus te betrekken bij beleidsvorming en uitvoering. Vertrouw op hun kracht en laat meer aan hen over.
- Reduceer de complexiteit van de overheid door het terugdringen van bestuurlijke en ambtelijke drukte.
- Kies in plaats daarvan de pragmatische weg: stap voor stap en van onderaf.
- Zorg er tegelijk wel voor dat het tempo er in blijft en dat zijwegen worden gemeden. Zet koers op een reis van 10 tot 25 jaar.
- Beloon voortvarend gedrag.
- Maak heldere prestatieafspraken.

Onderwijs

Uit onderzoek van het CBS blijkt dat hoger opgeleiden vaker vrijwilligerswerk doen, vaker lid zijn van verenigingen, politiek actiever zijn, en aanzienlijk meer vertrouwen hebben in de medemens en in instituten.

Ook Roos Vonk (Volkskrant 4 december 2010) ziet onderwijs als een belangrijk middel om vertrouwen in de samenleving te stimuleren. Zoals eerder aangegeven leiden grote inkomensverschillen tot een afname van vertrouwen. Door te investeren in onderwijs worden inkomensverschillen verkleind waardoor er meer vertrouwen ontstaat.

Het vak 'democratische samenleving' zou moeten worden ingevoerd en kinderen moeten les krijgen in wereldburgerschap. Maatschappelijke stages worden onderdeel van het curriculum voor alle pubers. Het gaat over een wezenlijke verandering in denk- en grondhouding.

Mogelijkheden voor het individu

Bovenstaande oplossingen hebben geen kans van slagen als de rol van het individu, die immers belangrijker wordt om het geheel te dragen, niet structureel verandert. Duidelijk is geworden dat één van de oplossingen voor het vergroten van vertrouwen, solidariteit en betrokkenheid is om mensen expliciet te betrekken bij besluitvorming en uitvoering van beleid. Op deze manier worden zij weer samen verantwoordelijk voor het collectief.

Tijdsbesteding

Bij het betrekken van burgers in besluitvorming en uitvoering speelt tijd een zeer belangrijke rol. In de publicatie Sociale Samenhang van het CBS (december 2010) komt naar voren dat voor werkenden tijd een belangrijke factor is voor de intensiteit van hun sociale contacten:

"Anderen helpen kost tijd. Om die reden kan verondersteld worden dat er een verband is tussen het aantal uren dat men betaald werk verricht en het helpen

Samenvatting OCF-themaraapport

van anderen. Van de personen die geen betaald werk verrichten of minder dan 28 uur per week werken biedt inderdaad een derde informele hulp tegenover een kwart van hen die meer uren werken.” (CBS 2010)

In de historische schets is echter duidelijk geworden dat steeds meer mensen, dus ook vrouwen, gehandicapten en in de toekomst waarschijnlijk ouderen, bij het primaire proces worden betrokken. Het vinden van tijd om voor familie, vrienden of burens te zorgen wordt dus steeds moeilijker. Tegelijkertijd is duidelijk geworden dat mensen, geconfronteerd met een terugtrekkende overheid, meer ‘vrije’ tijd zullen moeten investeren in zorgtaken.

Een ontwikkeling die hier op inspringt is ‘het nieuwe werken’. Steeds meer organisaties en bedrijven voelen de noodzaak om oude werkstructuren, waarbij werknemers van 9.00 tot 17.00 uur op hun werkplek werken, los te laten. Hiervoor in de plaats werken ze tijd en plaats onafhankelijk. Dus op het tijdstip dat het hen uitkomt en op de plek die hen uitkomt. Deze ontwikkeling heeft niet alleen voordelen op het gebied van duurzaamheid (bijvoorbeeld door minder woon-werk verkeer) en bedrijfsvoeringskosten (bedrijven hebben bijvoorbeeld kleinere kantoren nodig) maar kan ook van grote waarde zijn voor de mogelijkheden om voor elkaar te zorgen.

2. Balans tussen individuele en collectieve belangen

Auteurs: Albert Jourdan, Jeroen Hovens, Jeroen Koomen, Diederik van der Burg, Marc van der Hijden

2.1 Inleiding

De maatschappelijke situatie anno 2010 *"... wordt gekenmerkt door extreme individualisering, consumentisme en hedonisme, verlies van integriteit in alle lagen van de samenleving, toenemende criminaliteit, vulgarisering en commercialisering. Het zijn de kenmerken van een decadente maatschappij die geen zicht meer heeft op haar eigen doelstellingen."* (Van Egmond, 2010, p. 168)

Op weg naar 2035 doorbreken steeds meer mensen deze ontwikkelingen en de daarmee samenhangende noodlottige gevolgen. Bewustzijn, verantwoordelijkheidsbesef en de erkenning van onderstromen zijn de bindende elementen voor een veranderd model van maatschappelijke ordening. Door deze principes te bevorderen zal 2035 zich kenmerken door balans in ideologieën en een focus op doelstellingen.

2.2 Visie

De meest fundamentele verandering die in de periode tot 2035 heeft plaatsgevonden is dat het inzicht dat iedereen verbonden is met zijn omgeving zich zowel in diepte als breedte sterk heeft uitgebreid. De verbondenheid die eind 20^e eeuw al werd beschreven als de balans tussen People, Planet en Profit heeft zich vertaald in maatschappelijke doelstellingen. Tegelijkertijd is de verbondenheid tussen het spirituele en het materiële, tussen ethiek en natuurwetten versterkt. Ontwikkelingen worden als duurzaam gezien *"... wanneer ze bijdragen aan de balans tussen materiële en immateriële, geestelijke of culturele kwaliteiten en wanneer ze de balans tussen het individuele en het collectieve weten te bewaren"*, aldus Van Egmond (2010, p. 190).

Het bewustzijn van de verbondenheid met andere mensen, met de natuur, met elders en met later, heeft ook een bewustzijn gecreëerd van de consequenties van het eigen gedrag. De bewustwording gaat hand in hand met een veranderend verantwoordelijkheidsgevoel. De verantwoordelijkheid voor het geheel en voor de balans is zichtbaar en leidend in de maatschappij. Deze houding creëert een grotere zelfredzaamheid en actiebereidheid om kansen te benutten en talenten te ontwikkelen.

Een maatschappij die streeft naar balans is in staat excessen te voorkomen. In 2035 heeft de onderlinge verbondenheid, zowel op inhoudelijk niveau als op communicatief vlak, er voor gezorgd dat onderstromen in de maatschappij beter gehoord worden. Hun visies, meningen en gedrag worden gebruikt om eenzijdige maatschappelijke ontwikkelingen te identificeren en uiteindelijk te vermijden. Men heeft geleerd om te gaan met tegenstellingen en de waarden te onderkennen van andere ritten en andere gebruiken of culturen. Deze harmonisch getinte samenleving maakt van extremisme incidenten.

2.3 Probleemstelling

Bewustzijn

Anno 2010 heeft de westerse consumptiemaatschappij in ruim zes decennia de grenzen op sociaal-cultureel en ecologisch vlak bereikt. Overmatige consumptie als remedie voor economische vitaliteit en voor het streven naar geluk eist zijn tol bij mens en milieu. Mensen hebben een antisociale dwang om meer te hebben, meer te kopen en meer te moeten. Uit onderzoek van Inglehart, Foa en Peterson (2008) blijkt echter dat bij mensen die meer verdienen dan ongeveer \$15.000 per jaar, er vrijwel geen relatie is tussen extra inkomen en welzijn.

Ons gedrag en de wijze waarop wij aandacht hebben voor elkaar staan onder druk. Er vindt een steeds fellere strijd plaats tussen macht en moraal. In de tussentijd komen mensen, onder de toenemende druk van meer van hetzelfde, in een spagaat tussen wat enerzijds ethisch en maatschappelijk verantwoord is en anderzijds de verplichtingen op relationeel en financieel vlak. Dwangmatige focus op materieel succes en kennis gaat ten koste van spirituele waarden en het realiseren van idealen. Dit resulteert bij steeds meer (jongere) mensen in een existentiële crisis en vormt een ideale voedingsbodem voor extremisme.

Om onze materiële behoefte te bevredigen, werd consumeren de gouden sleutel. Na de industriële revolutie, waarin de mens in slechts 200 jaar de aarde al voor de eerste problemen stelde, is vooral de periode na de Tweede Wereldoorlog een belangrijk gegeven. Op basis van een lineaire productie-economie is de natuur vogelvrij verklaard. Tevens ging de opkomende globalisering en de daarmee gepaard gaande negatieve consequenties, zoals maatschappelijke vervreemding, onze toekomst beheersen. Het huidige economisch stelsel is grotendeels gebaseerd op de handel in aardolie. Gevolg is dat de westerse wereld zich geheel afhankelijk heeft gemaakt van de olieproducerende landen. Bij handelsconflicten, of erger nog, conflicten gebaseerd op verschillen van religieuze aard, ligt voortdurend de sanctie van het sluiten van de olietoevoer op de loer. De (anti)sociale- en milieugevolgen van het ongebreideld en ongegeneerd halen, maken en weggooien laten zich anno begin 21ste eeuw dagelijks herkennen. Door het instorten van financiële systemen rondom deze manier van produceren en consumeren is de koppeling tussen de milieucrisis en de vertrouwenscrisis (en daarmee het maatschappelijk verval) definitief zichtbaar gemaakt.

Grote groepen mensen zijn zich hiervan in 2010 ook bewust. Deze stromingen worden onder andere aangeduid als 'nieuwe realisten', 'downshiften' en 'cultural creatives'. Wat zij gemeen hebben is de bevrijding van de sociale dwang om meer te hebben, meer te kopen en meer te moeten. Zij delen een actieve, duurzame houding en werken aan verbinding tussen mens en milieu. Zij zijn gericht op een balans tussen alle aspecten van People, Planet en Profit. Vooral bij de jeugd zien we dat in toenemende mate menslievendheid en duurzaamheid als kernwaarden worden onderkend. Dat is hoopgevend. Tegelijkertijd wordt bijvoorbeeld door allerlei opgelegde beperkingen de excessieve salarisgroei van mensen aan de top afgeremd. Op internationaal niveau krijgen overkoepelende thema's zoals het klimaat en *fair trade* steeds meer aandacht.

Verantwoordelijkheidsbesef

Het is niet dat mensen in 2010 geen eigen verantwoordelijkheid nemen, maar het gaat er om waar deze eigen verantwoordelijkheid op is gebaseerd en waar deze toe dient. Ondanks een groeiend bewustzijn in de richting van een maatschappij in balans, kenmerkt de Westerse maatschappij in 2010 zich onder andere door extreem individualisme. Het nemen van verantwoordelijkheid is gebaseerd op de eigen situatie. Ik neem mijn verantwoordelijkheid om te zorgen dat het mijzelf goed gaat, dat ik mijn individuele belang bereik en bescherm. Een individuele verantwoordelijkheid dus, gebaseerd op het consolideren van het eigen gewin. 'Eigen' wordt gezien als 'individuele', 'op mijzelf gericht'.

Ieder individu leeft in een samenleving, maakt daar onderdeel van uit en levert impliciet een bijdrage. De vraag is dan in hoeverre een verantwoordelijkheidsbesef gericht op het eigen individu leidt tot een goed functionerende samenleving. Een vergelijking met de economische theorieën van Adam Smith is hier op zijn plaats. Hij veronderstelt een mechanisme dat er voor zorgt dat het geheel van ieders afzonderlijke verantwoordelijkheid leidt tot een efficiënte samenleving waarbij het geheel als zodanig zichzelf in stand houdt. De praktijk heeft laten zien dat dit mechanisme van de onzichtbare hand onvoldoende functioneert. Er is iets of iemand nodig die verantwoordelijkheid neemt voor het collectieve belang. Het collectieve belang is namelijk meer dan de som van de afzonderlijke belangen, dat heeft de Tragedy of the Commons (Hardins, 1968) ons geleerd. Individuele maximalisering waarbij door meerdere individuen dezelfde bron voor opbrengsten wordt gebruikt, zal zonder aanvullende voorwaarden leiden tot een verlies voor allen. Een van die voorwaarden is de verantwoordelijkheid voor het geheel. Dat we voor die gezamenlijke verantwoordelijkheid graag naar een ander wijzen is een typisch kenmerk van de huidige extreem individualistische houding. Maar waarom zou iemand anders, zoals de overheid, of het bedrijfsleven de verantwoordelijkheid voor de samenleving als geheel moeten nemen? Waarom doen we dat niet gewoon zelf? En zijn overheden en bedrijfsleven wel geschikt om de gezamenlijke verantwoordelijkheid te vertegenwoordigen?

Zo zijn bijvoorbeeld, in de 'flow' van het eind van de vorige eeuw, risicovolle transacties en beleggingen vertaald naar consumentenproducten. Dat heeft geleid tot de financiële crisis aan het eind van het eerste decennium van deze eeuw. Daaruit blijkt dat overheden en financiële instellingen zoals banken, verzekeraars en pensioenfondsen, producten hebben verkocht die onbetrouwbaar zijn. Kunnen we maar beter voor onszelf gaan zorgen?

Naast de Tragedy of the Commons heeft ook het Prisoner's Dilemma ons geleerd dat voor jezelf zorgen niet per se leidt tot de collectief meest gunstige oplossing. Het laat op beeldende wijze zien hoe twee individuen, die weliswaar handelen in hun eigen belang en elkaar niet als vijand beschouwen, een resultaat kunnen bewerkstelligen dat een collectieve ramp betekent (Webster en Johnson, 2010). Eigen verantwoordelijkheid nemen alleen is niet genoeg, het gaat ook om het doel van de verantwoordelijkheid.

In de vorige paragraaf hebben we beschreven waar we ons als individu bewust van dienen te zijn. Het 'gedeelde' bewustzijn, waarbij we beseffen dat we ons in een samenleving bevinden, dat we dus samen leven, betekent een duidelijke

verschuiving van het doel van verantwoorde-lijkheidsbesef. Het gaat niet (alleen) meer om individuele verantwoordelijkheid, maar om het nemen van verantwoordelijkheid om te zorgen dat het ons allen goed gaat. Dit is meer dan je verantwoordelijk voelen voor anderen. Het doel van de gezamenlijke verantwoordelijkheid volgt uit het besef, het bewustzijn van onze situatie: we zijn verbonden aan elkaar en aan onze omgeving. Al ons handelen heeft invloed op de mogelijkheden van anderen, hier en daar, nu en straks. Aangezien we in een gesloten systeem leven, dienen we ons bewust te zijn van die effecten en onze verantwoordelijkheid te nemen ten aanzien van ons voortbestaan. Dit doel krijgt handen en voeten in de vele thema's die samen komen in het boek⁴, zoals energie, water, zorg, wonen, werk, etc.

Het nemen van verantwoordelijkheid uit zich in gedrag, in de keuzes die we dagelijks maken, zowel als burger, consument, producent, werknemer, werkgever, politicus en activist. Zelfbehoud is belangrijk en een kenmerkend verschil tussen mensen en dieren. Wij hechten meer belang aan zelfbehoud dan aan collectief behoud. De focus op individuele verantwoorde-lijkheid is dan ook logisch en zal in 2035 niet verdwenen zijn. In 2035 hebben we de balans gevonden tussen verantwoordelijkheid voor onszelf en de samenleving. Immers de verantwoordelijkheid voor onszelf kunnen we bij onverwachte calamiteiten in ons bestaan niet als individu blijven dragen. Daar is hulp van het collectief bij nodig.

Verandering vanuit de onderstroom

Verbondenheid op inhoudelijk vlak betekent dat we de samenhang zien, dat we zien dat handelen in het ene domein gevolgen heeft in andere domeinen, dat handelen nu gevolgen heeft voor handelen later. Verbondenheid heeft ook een communicatieve kant. 'User generated content' (bijvoorbeeld Wikipedia) en sociale online netwerken (zoals Hyves, Facebook, LinkedIn, Youtube en Ning communities) en de ontwikkelingen die daaruit nog voort gaan komen, kunnen samenwerking en besluitvorming in bedrijfsleven, maatschappij en politiek de komende decennia fundamenteel van karakter doen veranderen. Steeds meer burgers beschikken steeds vaker over de informatie en mogelijkheden om hun stem te laten horen en aandacht te vragen voor hun kennis, ideeën en meningen.

In 2010 is er aandacht gekomen voor wat men 'de verplaatsing van de politiek' noemt. De verplaatsing van besluitvorming naar arena's die niet behoren tot de officiële organen van de representatieve democratie. De Duitse socioloog Beck spreekt in dit kader over 'subpolitics' (Beck et al., 1994). Subpolitiek is de naam voor maatschappelijke acties (zoals bijvoorbeeld Our Common Future 2.0) die plaatsvinden buiten de representatieve instituties van het nationale politieke systeem en die door hun maatschappelijke invloed politiek van belang kunnen zijn. Beck ziet in deze subpolitiek mogelijkheden voor directe democratie. Er ontstaat volgens hem bij vele burgers een subpolitiek bewustzijn, waardoor nieuwe nissen van identiteit en creativiteit zichtbaar worden, die ingezet kunnen worden als nieuwe vormen van openbaarheid. Er is bij burgers een behoefte aan inspraak ontstaan op tal van terreinen in de persoonlijke leefwereld.

⁴ "Duurzaam, Denken & Doen; Inspiratieboek voor onze gezamenlijke toekomst".

Samenvatting OCF-themaraapport

De Rotterdamse socioloog Zijderveld ziet de voltrekking van een diepliggende maatschappelijke transformatie. In zijn boek 'The Institutional Imperative' schrijft hij over de nieuwe wereld die geen wereld is "van instituten en structuren maar van netwerken en stromen. Het is een wereld van flexibele netwerken die door autonome individuen 'bottom-up' worden opgebouwd en beheerd naar gelang hun behoeften en belangen" (Zijderveld, 2000).

Deze opkomst van vormen van 'collectieve creativiteit', verschillende manieren van 'we-think', zoals de Britse innovatiedenker Charles Leadbeater het noemt, draagt bij aan een fundamenteel andere benadering om antwoorden te vinden op de uitdagingen. "Innovation will become like a mass activity, often involving large collaborations of professionals, amateurs, designers and consumers, sharing their ideas. Increasingly we will think together (...) Most creativity is collaborative. It combines different views, disciplines and insights in new ways" (Leadbeater, 2006).

De erkenning van onderstromen is een belangrijke stap naar een maatschappij in balans. De onderstromen die zich steeds effectiever manifesteren kunnen leiden tot een meer gedeeld mens- en wereldbeeld, mits die manifestatie zich uit in toenemende openbare communicatie met uitwisseling van kennis, ideeën en meningen. Van Egmond (2010) beschrijft grofweg vier waardeoriëntaties die in meer of mindere mate voorkomen bij ieder individu. Een integraal mensbeeld of wereldbeeld bevat alle oriëntaties en is daarmee een gedeeld beeld te noemen. Hij beschrijft ook zes 'middenpuntvliedende krachten' die er volgens hem voor zorgen dat ieder wereldbeeld de intrinsieke neiging heeft te ontaarden in haar eigen karikatuur, hetgeen leidt tot onhoudbare situaties, of met andere woorden, tot onduurzame situaties. "Een werkelijk 'duurzame ontwikkeling' wordt bereikt door een toenemend bewustzijn van en gerichtheid op het midden van het integrale mens- en wereldbeeld, waar de verticale krachten van 'hemel en aarde' en de horizontale krachten van het eigen ego en 'de anderen' met elkaar in balans zijn" (Van Egmond, 2010, p. 171).

2.4 Tijdpad

Het enige wat constant is, is verandering

Veranderingen zijn moeilijk en gaan gepaard met weerstand. Dit volgt logisch uit de wetten van Newton. De tweede wet van Newton, ofwel de Traagheidswet, stelt dat een lichaam alleen van snelheid en richting zal veranderen wanneer er een kracht op wordt uitgeoefend. De eerste wet van Newton, 'actie is reactie', stelt dat een lichaam een even grote tegengestelde kracht zal uitoefenen op elke kracht die op hem wordt uitgeoefend. De menselijke geest werkt vergelijkbaar en je zou kunnen stellen dat bij verandering de Traagheid van Geest overwonnen moet worden. De uitdaging bij het veranderen van mensen en groepen is het zo klein mogelijk maken van deze reactiekracht zonder de oorspronkelijke intentie van de verandering te verliezen.

De Japanse krijgskunst aikido biedt principes die hiervoor toepasbaar zijn. Aikido (ai = harmonie, ki = energie, do = weg) stelt dat je eerst contact moet maken om iemand van richting te doen veranderen. Te veel duwen of trekken zorgt onmiddellijk voor een verstarring bij de ander en verlaagt de kans dat

Samenvatting OCF-themaraapport

toekomstige veranderingen mogelijk zijn. Dus voor alle initiatieven die uit dit manuscript volgen geldt dat ze moeten voldoen aan de volgende basiswet:

Maak eerst werkelijk contact met de doelgroep voordat er tot actie overgegaan wordt.

2.5 Aanpak

“Jong geleerd, oud gedaan”

Wat moet er de komende 25 jaar ondernomen worden om een maatschappij te krijgen, die aansluit aan de visie uit dit document: De Duurzaam Verbonden Maatschappij.

Omdat de Traagheid van Geest bij de huidige generatie groter is dan bij de nieuwe generatie is het zinvol om te beginnen bij de nieuwe generatie. Hierbij proberen we het pareto-effect te hanteren: welke activiteiten van 20% van de huidige generatie kan zorgen voor verandering van 80% van de komende generatie? Deze insteek zorgt ervoor dat we de huidige generatie niet volledig hoeven om te vormen om het beoogde resultaat te bereiken en heeft de beste verhouding tussen realisme en slagingskans.

Onderwijs

We introduceren de principes van Geweldloze Communicatie van M. Rosenberg op de basis- en middelbare scholen. Deze helpen om kinderen te leren hun emoties en behoeften makkelijker te uiten en die van anderen te zien. Tevens helpen deze om een vorm te vinden om in de eigen behoeften en die van de ander te voldoen. Deze basisvaardigheden worden net zo normaal als lezen en schrijven en vormen de basis voor meer verbonden communiceren en leven. Om dit te starten organiseren we workshops Geweldloze Communicatie voor de schoolleiding van verschillende scholen door het land. (2011 - 2015)

Verder komt er op de scholen meer ruimte om de opgedane kennis op creatieve manier toe te passen. Leerlingen krijgen zo een betere balans tussen actief en passief leren en krijgen beter inzicht in de relatie van de (passieve) kennis met de echte wereld. Dit stimuleert verbonden denken. Dit starten we door via ons eigen netwerk bedrijven en organisaties te vragen om vraagstukken te formuleren waar scholieren mee aan de slag kunnen. We zetten een infrastructuur op zodat vragen en antwoorden tussen scholen en organisaties uitgewisseld kunnen worden. (2011 - 2015)

Leerlingen zullen minimal een derde van hun cijfers in teamverband krijgen. Er komen dus meer opdrachten die in teamverband uitgevoerd moeten worden, waarbij alle deelnemers hetzelfde (team)cijfer krijgen. Dit stimuleert samenwerking en doorbreekt het solistisch denken dat in het huidige onderwijs de boventoon heeft. Dit starten we door in dialoog te gaan met de schoolleiding. (2011 - 2015)

Leerlingen krijgen les over de relatie tussen individu en omgeving. Daarbij worden vragen behandeld als 'waar komt voedsel vandaan?', 'waar gaat afval naartoe?' en 'wat is het effect van mijn (consumptie)gedrag op mijn omgeving?'. Dit starten we door gastcolleges te geven op scholen waarbij we in dialoog gaan met leerlingen over dit soort thema's. (2011 - 2015)

Samenvatting OCF-themaraapport

Het vak Ethiek, dat vroeger werd gegeven op school, wordt weer geïntroduceerd. Wel in een nieuw jasje, zodat het aansluit bij de wereld en waarden van nu. (2021 -2025)

Opvoeding

Opvoeders leren over 'onvoorwaardelijke waardering' van Carl Rogers, wat betekent dat iemand aanvaard wordt zonder enig negatief oordeel betreffende zijn fundamentele waarden. Dit versterkt het zelfvertrouwen van het kind. Zelfvertrouwen is weer een voorwaarde voor algemeen vertrouwen in anderen en in de maatschappij. (2021 - 2025)

Opvoeders krijgen eenvoudige handvatten toegereikt om beter in contact te komen met hun kinderen en om te leren gevoelens en gedachten te uiten. Dit kunnen eenvoudige voorbeeldvragen en protocollen zijn, gepaard met korte eenvoudige theorie. Dit soort materiaal moet makkelijk, beschikbaar en relevant zijn. (2016 - 2020)

Als dit gelukt is hebben een fundering gelegd voor een meer verbonden generatie. De adolescenten die op deze wijze scholing hebben gekregen zullen andere keuzes maken.

Voeding

Maak een milieu- of CO₂-keurmerk dat standaard op producten staat, met een schaal voor de druk die het product uitoefent op het milieu. Vergelijkbaar aan de vleeswijzer. Hierdoor wordt het meteen inzichtelijk hoe verantwoord een product is. (2011 - 2015)

Investeer in betere vleesvervangers die meer aansluiten op de smaak en verwachting van de bevolking. Hoe meer het lijkt op echt vlees/vis, hoe eerder het aan zal slaan. Organiseer een wedstrijd waarin de beste vleesvervanger wint. (2016 - 2020)

Arbeidsmarkt

De nieuwe generatie heeft behoefte om zinvol werk te doen. Daarom zullen bedrijven veel beter de 'waarom' vraag moeten kunnen beantwoorden. Bedrijven die hier beter toe in staat zijn zullen makkelijker talentvolle werknemers werven. Huidige ontwikkelingen waarin netwerken van losse onderdelen en mensen een gemeenschappelijke visie (waaromvraag) delen kunnen we stimuleren door hierover te schrijven en de effectiviteit te onderzoeken. (2021 - 2025)

Vertrouwen wordt een kernwaarde van elke organisatie. Dit wordt al gestimuleerd door het werk van S.M.R. Covey en wordt uitgedragen door het Franklin Covey instituut. Vertrouwen is de basis voor verduurzaming van relaties, zowel intern in organisaties als tussen organisaties. (2011 - 2015)

Coaching wordt steeds meer een normaal verschijnsel binnen organisaties. Coaching helpt om zelfkennis, zelfsturing en verantwoordelijkheid te ontwikkelen. Wanneer coaching plaatsvindt vanuit de grondgedachte van verbondenheid zal de persoonlijke ontwikkeling van de werknemer zich richten op het verbeteren van die verbondenheid. De werkplek als plek voor zingeving. (2021 - 2025)

Samenvatting OCF-themaraapport

Introduceer eenvoudige 'mindfulness' oefeningen voor op de werkplek en organiseer korte trainingen om deze bij te brengen. Dit verhoogt de reflectie en zelfkennis. Tevens zorgt dit voor effectiviteit en minder stress, wat de economie ten goede komt. (2016 - 2020)

Economie

We gaan naast BNP ook BNG (Bruto Nationaal Geluk) meten, zoals dat reeds gebeurd in Bhutan. Onderzoek toont aan dat vertrouwen en verbondenheid sterke factoren zijn voor het verhogen van geluk. Deze hebben ook hun weerslag op de financiële economie. Wanneer vertrouwen en verbondenheid stijgen, worden bedrijven effectiever en medewerkers gelukkiger. Om dit te stimuleren moeten we beginnen met het meten van de effecten, dus BNG. (2026 - 2030)

Politiek

Introduceer basisregels over 'ont-regelen', die een balancerend effect hebben op de toename van regelgeving. Bij 'x' aantal schadelijke incidenten wordt een regel geïntroduceerd om de betreffende situatie te controleren. Bij 'y' aantal tegenovergestelde positieve incidenten (bewijzen voor het overbodig zijn van de regel) wordt de regel weer verwijderd, zodat vertrouwen kan groeien. (2031 - 2035)

Vervang politiek debat door politieke dialoog. Het open staan voor de gedachten van anderen (zowel de kiezer als de oppositie) moet beloond en wenselijk gedrag worden. Organiseer een alternatief van het programma het Lagerhuis, waarin niet overtuigings-kracht en debat wordt beloond, maar dialoogvaardigheid en openheid. (2031 - 2035)

Media

De nieuwe generatie zal zich meer bewust zijn van de effecten van hun gedrag op de omgeving. Dit zal automatisch leiden tot meer verantwoorde media. We kunnen beginnen met de onderzochte effecten van de media op de publieke meningsvorming meer uit te dragen en te communiceren. (2031 - 2035)

Publiceer veel en vaak over de nieuwe visie op de maatschappij. Maak daarbij concreet welk gedrag daar wel bij past en welk gedrag niet. Krachtig gedrag is bijvoorbeeld open en vriendelijk, niet hard en oordelend. Laat zien hoe dat eruit ziet en waarom dat effectiever is. (2011 - 2015)

3: Veranderende rol overheid bij netwerken

zelforganisaties en bottum-up initiatieven

Auteurs: Jeroen Boon en Peter Daub

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk bestuderen we de veranderende rol van instituties (overheid, NGO's en bedrijfsleven) bij netwerken, zelforganisaties en bottum-up initiatieven. We kijken vanuit de instituties naar de huidige netwerkmaatschappij en haar rol in het kader van het streefbeeld van een duurzame samenleving (3 P's). Als eerste zullen we in een historische schets laten zien hoe de netwerkmaatschappij is ontstaan. Hoe zou de rol van de instituties er over 25 jaar uit moeten zien in deze netwerkmaatschappij? We gaan bij deze visie uit van de volgende begrippen: governance (van control naar trust, openheid van de samenleving), cradle to cradle (gesloten kringlopen), kwaliteit in plaats van kwantiteit (groei versus wat?). Deze begrippen worden kort toegelicht na de paragraaf waarin we onze visie uiteen zetten.

3.2 Historische schets

De afgelopen 150 jaar was onze samenleving te kenmerken als een industriële samenleving, ter onderscheiding van een agrarische samenleving. Geleidelijk werd handkracht vervangen door machinekracht en werden bewerkingen geautomatiseerd. Daardoor kwam er ruimte vrij voor organisatiekennis. Het uitsplitsen van functies naar heel specifieke taken werd een vak op zichzelf. De uitvoering van die taken werd nauwkeurig gepland, aangestuurd en gecontroleerd door speciale mensen, managers genoemd. Er ontstond daarmee een scheiding tussen denken, beslissen en doen. Managers werden betaald om te denken en te beslissen, medewerkers om uit te voeren en vervolgens managers weer om te controleren. Zo ontstond geleidelijk ook een scheiding tussen werktijd en privé tijd. Deze manier van organiseren werd een van de kenmerken van industriële massaproductie. Deze manier van denken vond aanvankelijk vooral bij de industrie en het leger ingang, maar doordrong geleidelijk onze hele samenleving. De term industriële samenleving verwijst dan ook niet alleen naar een samenleving waarin industrie bestaat, maar tevens naar een samenleving waarin een bepaalde manier van organiseren in alle belangrijke sferen van het leven doordringt.

We stappen nu geleidelijk over van het industriële model van ontwikkeling naar het informationele model. Het perspectief op ontwikkeling is niet langer groei, maar innovatie en variëteit. Niet uitvoering en toepassing, maar creativiteit en participatie. Niet langer de betrouwbare en gestroomlijnde bureaucratie in strak georganiseerde instellingen, maar dynamische netwerken. Niet het patriarchale en hiërarchische gezag, maar onderhandelde relaties. Aangeduid met de term: netwerkmaatschappij. (F. Aalst, rapport 'Leren in de netwerkmaatschappij', Nieuwegein, 16 december 1999)

Evolutionaire stadia:

Samenvatting OCF-themaraapport

- de agrarische maatschappij
- de industriële samenleving
- de post-industriële samenleving, met dit begrip wordt de verschuiving van het zwaartepunt in de werkgelegenheid: van industriële productie naar een diensteneconomie aangegeven.
- de netwerkmaatschappij/civil society 2.0.

Dit laatste verschijnsel is wereldwijd aan de gang en wordt door sociologen ook wel 'the civil society 2.0' genoemd: een wereldbeweging van burgers die hun stem laten horen. In feite omvat het begrip een ontelbare verscheidenheid aan burgerinitiatieven die zich kenmerken door: het jezelf weer in nieuw geschapen sociale samenhangen plaatsen, waarin je de verantwoordelijkheid voor een buiten jouw directe eigen belang liggend doel met anderen wilt delen. De laatste decennia heeft deze 'beweging zonder naam' (Ode nummer 96, mei 2007) over de hele wereld een hoge vlucht genomen: van biologische landbouw tot eerlijke handel, van passiefhuizen tot de zonne-industrie, van wijkinitiatieven tot mondiale onderzoeksnetwerken. Die beweging zonder naam heeft geen hoofd en geen centrum, maar kent vele vormen en is wereldwijd. Zorg voor het milieu, sociale rechtvaardigheid en – buiten Europa – de rechten van de inheemse volkeren zijn haar hoofdmotieven. Boven alle verscheidenheid verenigt zij één grondgedachte: de rechten van de mens en de draagkracht van de natuur zijn belangrijker dan goederen en geld (Oikos 48, 1/2009).

3.3 Visie op de netwerkmaatschappij

De spaanse socioloog Manuel Castells (1997, second edition, 2004) zegt in deel II van zijn trilogie *Networksociety, "The power of Identity"* dat er groepen ontstaan die weerstand organiseren. Daaronder vallen groepen die zich richten op traditionele waarden: God, de Natie, de Familie. Maar deze 'weerstand identiteiten' zijn niet beperkt tot traditionele waarden. De vrouwenbeweging, de milieubeweging en de seksuele revolutie zijn voorbeelden van het tegendeel. Deze bewegingen zijn aanvankelijk relatief gesloten. Er is een scherpe definitie van 'ins' en 'outs' en weinig communicatie tussen de groepen. Volgens Castells evolueren dit soort bewegingen echter tot meer open systemen. Ze ontwikkelen 'project identiteiten'. Deze zijn gericht op doelen, hebben een missie en zijn opener naar buiten toe. Bekende voorbeelden zijn 'Artsen zonder grenzen' en 'Greenpeace'. De nieuwe identiteiten zijn niet gebonden aan instituties. Het zijn netwerken van sterk gedecentraliseerde activiteiten, wat we terugzien in de enorme toename van 'Non-Governmental Organizations' (NGO's), als – niet politieke – reactie van burgers op de toenemende onmacht van traditionele politieke stelsels in een netwerkmaatschappij. Zulke 'projecten' bieden mensen betekenisgeving, en motiveren tot maatschappelijke activiteit. Het zijn de nieuwe symbolen van zingeving, de nieuwe culturele codes van de maatschappij. Dit vertegenwoordigt ook hun macht in de wereldomvattende informatienetwerken. Zij mobiliseren symbolen in de virtuele realiteit die de netwerkmaatschappij kenmerkt. Ze vervangen symbolen als 'het bedrijf waar ik werk', 'de functie die ik heb', 'wat ik weet', 'over wie ik de baas ben', 'de overheid', 'het land waar ik woon' etc. Dit perspectief is vanuit de gevestigde industriële orde moeilijk te

Samenvatting OCF-themaraapport

begrijpen, en het irriteert daarom ook. *"Onze historische visie is zo gekleurd door ordelijke bataljons, kleurrijke banieren en vlaggen en geschreven proclamaties van sociale verandering, dat we met lege handen staan als we worden geconfronteerd met de subtiele en doordringende incrementele veranderingen in symboliek die zich ontwikkelen in allerlei vormen van menselijke netwerken, ver weg van de centra van de macht uit de industriële maatschappij."* (vrij vertaald uit Castells, 1997, 362)

Veel grote bedrijven zijn al bereid om te helpen bij het leveren van betaalbare producten voor de armste mensen in de wereld 'op de bodem van de piramide'. En steeds meer consumenten zijn vandaag de dag niet alleen enthousiast, maar ook bereid om te kiezen en te betalen voor de meest duurzame producten en diensten. Het jaarboek *State of the World* van het World Watch Institute gaat dit jaar (2010) helemaal over consument en duurzaamheid en geeft de meest breedvoerige beschrijving van de ontwikkelingen wereldwijd.

We kunnen dit overall om ons heen ook steeds meer waarnemen in winkels, discussiegroepen en workshops en *last but not least* in de stijgende verkoopcijfers zelf. We zien het gebeuren, niet alleen bij de generatie van de jaren zestig, maar nog meer met deze komende generatie. De meest interessante observatie is dat veel journalisten in de pers, radio en tv in de afgelopen paar jaar zich hebben ontwikkeld tot onderzoekers, verhalenvertellers en moderators, en meedenken en meezoeken naar oplossingen samen met alle partijen in cultuur, maatschappij en economie in plaats van verslaggeving alleen.

Deze allround mentaliteit is de noodzakelijke basis om oplossingen te vinden voor de vele problemen, want alles is met alles verbonden. Niemand kan nog oordelen zonder te kijken naar de problemen vanuit de breedst mogelijke horizon. Enkel op basis van de best mogelijke informatie kan men een echte vrije keuze maken tussen producten en diensten en dan pas zal men ook bereid zijn om de juiste prijs en de financiering van duurzaamheid en eerlijke handel te betalen. Het zijn de consumenten die de vragen stellen op basis van alle dagelijkse behoeften, de consumentenorganisaties zijn er voor het verzamelen van al die vragen waar op maat gemaakte producten of diensten niet mogelijk zijn en serie- of massa productie moet worden geoptimaliseerd. (Daub, P. 1998)

3.4 Governance

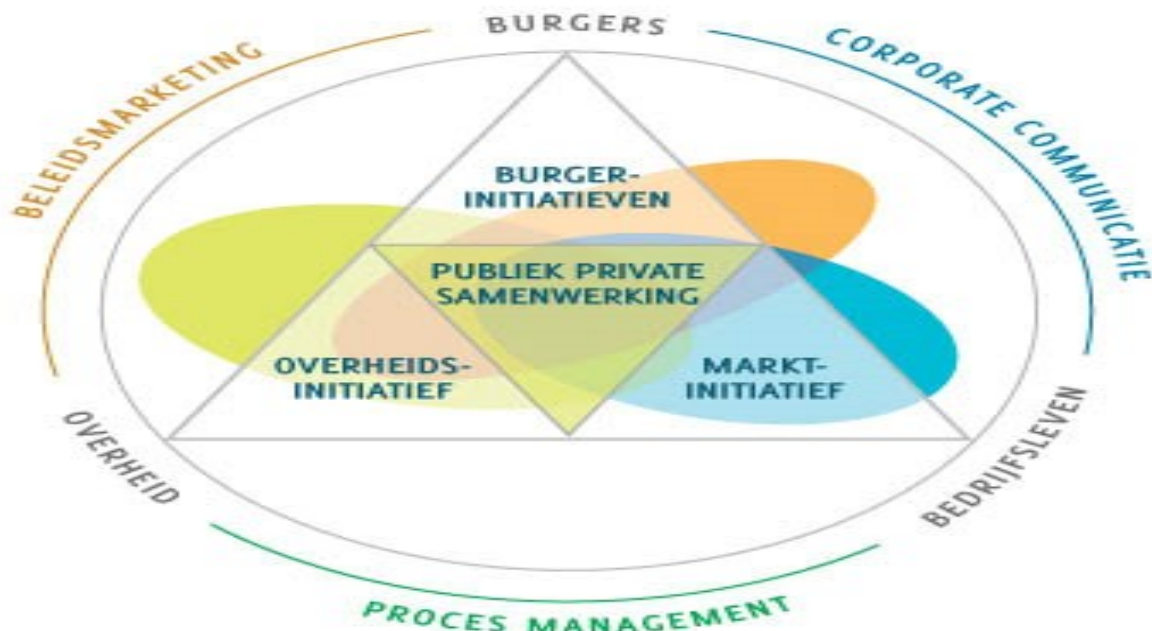
De opkomst van de netwerkmaatschappij zorgt voor andere verhoudingen tussen de overheid, NGO's en het bedrijfsleven. Bedrijven en maatschappelijke organisaties worden door overheden steeds vaker uitgenodigd mede verantwoordelijkheid te dragen voor het ontwikkelen en uitvoeren van beleid. Overheden spelen weliswaar een belangrijke rol, maar de centrale positie van de overheid is niet langer automatisch verzekerd. Het openbaar bestuur opereert steeds meer onder condities van onzekerheid en dynamiek, waarbij ambtenaren en politici onderhandelen met maatschappelijke actoren (NGO's, bedrijfsleven, burgers) om al dan niet gezamenlijk beleid te formuleren en uit te voeren. Dit is een zogenaamde overgang van 'government' naar 'governance'. Daar waar het beleid vroeger binnen heel formele instellingen door de centrale overheid werd

*Oranje – People – Sociaal Groen – Planet – Ecologie Blauw – Profit –
Economie*

Samenvatting OCF-themaraapport

ontwikkeld, komt het nu tot stand door middel van overleg en samenwerking tussen private én publieke netwerken op diverse bestuurlijke niveaus.

Onderstaand schema geeft goed weer hoe dit momenteel leidt tot nieuwe verhoudingen tussen markt, overheid en burger (Schrijver en T. van der Wiel 2005).

3.5 Zelforganisatie

Zelforganisatie is een vorm van duurzaam maatschappelijk initiatief dat los staat van instituties, waarbij verantwoordelijkheid en organiserend vermogen voor een belangrijk deel in handen blijft van de initiatiefnemers. Door internet zijn mensen makkelijker dan ooit in staat zelf zaken te regelen en kennis te delen, samen te werken en te handelen met anderen. En zij grijpen die kansen met beide handen aan om van alles tot stand brengen buiten de gevestigde instituties om. Mensen wachten niet langer op de politiek en creëren hun eigen sociale structuur/verzet via social media. Er gaat een grote organiserende kracht uit van sociale media als internet-communities zoals LinkedIn en Twitter. Via internet is razendsnel en gratis kennis te vergaren en zijn talloze medestanders te mobiliseren. Discussies worden gevoerd en acties uitgezet. Bovendien maken sociale media het mogelijk te acteren buiten de gevestigde instituties om (Machielse, 2010). Enkele voorbeelden van zelforganisatie op het internet:

Carrot Mob: consumenten bundelen hun koopkracht in één winkel en in ruil investeert de ondernemer de winst deels in milieuvriendelijke maatregelen:
www.carrotmob.org

Transition Towns: lokale gemeenschappen die zelf aan de slag gaan om hun manier van wonen, werken en leven minder olie-afhankelijk en meer duurzaam te maken: www.transitiontowns.nl

Verbeterdebuurt.nl: een site waar iedereen ideeën kan indienen voor verbetering van of problemen kan melden over zijn of haar buurt. De simpele en toegankelijke website zorgt ervoor dat ze bij de gemeente worden neergelegd: www.verbeterdebuurt.nl (KEI magazine As nr 32, november 2010).

'User generated content' (bijvoorbeeld Wikipedia) en sociale online netwerken (Hyves, Ning communities) en de ontwikkelingen die daaruit nog voort gaan komen zouden, zo is de verwachting van experts, samenwerking en besluitvorming in bedrijfsleven, maatschappij en politiek de komende decennia fundamenteel van karakter kunnen doen veranderen. Burgers beschikken in een kennisdemocratie steeds vaker over de informatie en mogelijkheden om hun stem te laten horen en een plaats voor zichzelf op te eisen. (Stichting Toekomstbeeld Techniek, september 2009)

3.6 Actuele ontwikkelingen

Wikileaks

De recente ontwikkelingen met het uitlekken van informatie door WeakiLeaks geeft aan welke machtsverschuivingen er kunnen plaatsvinden. De macht van bestaande instituties zoals kerk, staat en wetenschap zullen in de nabije toekomst verder eroderen. Hiërarchische relaties komen als gevolg van openbaarheid van informatie en social media onder druk te staan en autoriteiten verliezen hiermee hun vanzelfsprekende gezag. Mensen, maatschappelijke organisaties en bedrijven zijn zich in de horizontale netwerksamenleving als nevenschikt tot elkaar gaan verhouden. De overheid lijkt nog in de veronderstelling te verkeren dat ze de samenleving van bovenaf aan kan sturen. Mensen keren zich daarom van politiek en bestuur af. Hun werkwijze spreekt de burgers niet meer aan en zij zoeken alternatieven om hun invloed te laten gelden.

Subpolitics – Beck

De Duitse socioloog Beck spreekt in dit kader over 'subpolitics' (Beck et al., 1994). Subpolitiek is de naam voor maatschappelijke acties zoals bijvoorbeeld: Our Common Future 2.0, die plaatsvinden buiten de representatieve instituties van het nationale politieke systeem en die door hun maatschappelijke invloed politiek van belang kunnen zijn. Beck ziet in deze subpolitiek mogelijkheden voor directe democratie. Er ontstaat volgens hem bij vele burgers een subpolitiek bewustzijn, waardoor nieuwe nissen van identiteit en creativiteit zichtbaar worden, die ingezet kunnen worden als nieuwe vormen van openbaarheid. Er is bij burgers een behoefte aan inspraak ontstaan op tal van terreinen in de persoonlijke leefwereld.

Life politics - Anthony Giddens

Ook de politicoloog Giddens (1991) signaleert bij burgers een afname van afhankelijkheid van overheden en een toenemende behoefte aan controle over het eigen leven en aan zelfverwerkelijking. Hij noemt het 'life politics', een koppeling van politieke en maatschappelijke doelen aan het 'project van hun eigen leven' en de daarbij behorende levensstijlen. Persoonlijke keuzes zijn hier verweven met ethische doelen en wereldwijde thema's. Politiek-maatschappelijke betrokkenheid krijgt niet enkel meer gestalte in het lidmaatschap van grote politieke emancipatiebewegingen, maar in betrokkenheid bij morele issues en

sociale verbanden die sterk gericht zijn op zelfverwerkelijking en op de single issues die een grote relevantie hebben in het leven van alledag. Hierbij is niet meer zozeer het bevechten van gelijkheid tussen burgers de inzet, maar veel meer de wens om aan diversiteit en pluriformiteit uitdrukking te geven. Levenspolitiek houdt verband met de toenemende mogelijkheden van burgers om doordachte keuzes te maken over hun leven en over gevolgen op de langere termijn van handelingen.

3.7 Van control naar trust

Het verschil tussen government en governance kan worden samengevat door de eerst genoemde te omschrijven als *"command and control: eenzijdig worden gebods- en verbodsregels opgelegd waar de adressant zich aan moet houden"* (Van de Bunt en Huisman, 1999) en de laatst genoemde als *"een verschuiving van instituties naar netwerken; van stabiele naar meer fluïde beleidsprocessen. Besluitvorming wordt gekenmerkt door horizontaal overleg tussen een verscheidenheid aan publieke en private actoren vaak 'afkomstig' van verschillende schaalniveaus"* (Hajer et al., 2004, blz. 34) waarbij *"wordt gestreefd naar consensus tussen vertegenwoordigers van de betrokken belangen, eerder dan naar het verkrijgen van een meerderheid"* (Van der Heijden, 2005). In een governance-context kan hierdoor de samenwerking tussen actoren leiden tot resultaten die bij government niet zouden kunnen worden 'afgedwongen' via regelgeving of autoriteit (Stoker, 1998; pp24).

3.8 Kwaliteit in de plaats van kwantiteit

Een interessante ontwikkeling is momenteel de discussie over de ontkoppeling van arbeid en inkomen in economische en juridische aspecten. Sinds enkele jaren zijn wereldwijd discussies op gang gekomen over basisinkomen, topsalarissen en over het hele spectrum daar tussen. Wanneer deze discussies transparanter worden dan worden ook alle andere wereldproblemen duidelijker en verhoudingen tussen prijzen, inkomens en dus de arbeidsverdeling tussen mensen beter vergelijkbaar. Van Adam Smith naar Fair Trade. Van WTO naar WFTO. (*van world trade organisation naar world fair trade organisation*). Dan kan iedereen zich eindelijk kan concentreren op de essentie van het werk – en de duurzaamheid – in plaats van op het inkomen alleen. (Tilburg-conferentie 10 januari 2008 naar aanleiding van de OESO conferentie in Brussel november 2007 "Beyond GDP - Van welvaart naar welzijn")

Steeds meer mensen worden zich ervan bewust dat geld weliswaar belangrijk is, maar de kwaliteit van leven de eerste prioriteit is. En dat geldt uiteraard voor alle zes miljard leden van de wereldfamilie. De nieuwste ontwikkelingen zijn die waar mensen werken aan lange termijn duurzame oplossingen. Bijvoorbeeld tussen consumenten en producenten, in de keten van voeding en landbouw, in de integratie en samenwerking op het gebied van gezondheidszorg en geneeswijzen. In de 'meet and greet' van beschavingen en religies dankzij de ramp van 9 / 11 ⁵, kortom alle discussies gaan nu tot op de bodem van de problemen die moeten worden opgelost. Maar toch is het slechts het begin van

⁵ Aanslag WTC New York 11 september 2001

de toekomst! Want we zijn nu wel volwassen geworden en willen nu overal over meedenken en meepraten, maar ook hier geldt zowel voor de individuele mens als voor alle organisaties van mensen telkens nieuwe uitdagingen dus ook een leven(s)lang leren (Daub, 2008).

3.9 Oplossingsrichtingen

Onderwijs

In deze eeuw is wereldwijd consumenteneducatie gestart om alle kennis en ervaring op onze volgende generatie over te dragen, met het Consumer Citizen Network (CCN) als koploper waar ruim honderd teacher trainers, onderwijsontwikkelaars en consumentenorganisaties en ook de EU, de Unesco en Consumers International aan meewerken. Vanaf 2010 is de nieuwe naam Partnership for Education and Research about Responsible Living (PERL), wat nu meewerkt in het UN Marakech project 2011-2020 voor de educatieve uitwerking van de UN Decade for Education in Sustainable Development. (Leren voor Duurzame Ontwikkeling LvDO in Nederland).

3.10 Conclusie

De laatste jaren lijkt de overheid te zoeken naar een andere rolopvatting door meer verantwoordelijkheden te geven aan de samenleving. Het motto van het kabinet Balkenende II was Meedoen, meer werk, minder regels. Het motto van kabinet Rutte is vrijheid en verantwoordelijkheid. Deze motto's gaan elk van een andere rolopvatting van de overheid uit: deze rol dient gericht te zijn op meer invloed van de samenleving in het beleidsproces. In lijn hiermee hanteert het ministerie van Economische zaken, Landbouw en Innovatie het motto in haar beleid .Van zorgen voor, naar zorgen dat. Dit komt erop neer dat het ministerie zoveel mogelijk aan de creativiteit van maatschappelijke actoren wil overlaten. Men wil wel faciliteren en stimuleren, maar niet dirigeren. Deze strategie wordt wel empowerment genoemd.

Empowerment is een strategie van de overheid om de samenleving (burgers, bedrijven en organisaties) in staat te stellen gezamenlijk politieke en maatschappelijke doelstellingen te bereiken en daarbij ook eigen verantwoordelijkheid te nemen. Dat gebeurt niet boven of los van de samenleving, maar naast en met de samenleving. Centrale thema's zijn de overheid die meer oog heeft voor wensen en behoeften van de samenleving en ook de inzet van kennis en vaardigheden van de doelgroep bij de opzet en uitvoering van beleid. Een kanteling vindt plaats in het denken over de positie van de overheid ten opzichte van de burgers. De overheid gaat uit van de kennis en inventiviteit van de doelgroep en houdt zich afzijdig van het proces naar een bepaald doel. De overheid scheidt in deze rol slechts voorwaarden en kaders, in plaats van het stellen van regels en het sturen van processen.

Empowerment kan de positie en eigen verantwoordelijkheid van burgers, organisaties en ook van overheden verstevigen en vergroten, wat beleidsprocessen positief kan beïnvloeden. Ook leiden de initiatieven tot meer betrokkenheid. Vaak is sprake van een veranderde verhouding tussen partijen; men werkt meer samen en er ontstaat een dialoog. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij

Samenvatting OCF-themaraapport

het opknappen van een wijk, wanneer burgers, gemeenten en woningcorporaties samen werken aan verbetering. Dit kan recombinitie genoemd worden; de oorspronkelijke verhouding tussen actoren is veranderd. Deze recombinities kunnen bijdragen aan een verdere ontwikkeling van empowerment van de burgers. Initiatieven van empowerment die betrekking hebben op het publieke domein worden niet alleen genomen door overheden, maar ontstaan ook vanuit de samenleving. (Schrijver en T. van der Wiel 2005 – artikelen "Ruim baan voor maatschappelijke initiatieven" en "Waardevolle onrust").

4. Mogelijke acties

Natuurlijk is het goed om te beschrijven hoe de maatschappij er over 25 jaar uit zou moeten zien. Veel moeilijker, maar daarom niet minder belangrijk is concrete stappen te bedenken hoe de gewenste ontwikkeling in gang kan worden gezet. Hiervoor geven we hier een aanzet.

	2011-2015	2016-2020	2021-2025	2026-2035
Bestuur	Participatie: nieuw wereldbeeld vormen; consumenteneducatie; overheid: sturen wordt faciliteren; onderhandelen overheid en maatschappelijke actoren; scholing voor raadsleden en ambtenaren (integraal denken en werken)	Participatie bij besluitvorming; publiceren nieuw wereldbeeld paradigma <i>control</i> wordt <i>trust</i> ; van regels en kaders naar regelvrije zones, empowerment; government wordt governance; ambtenaren <i>er-op-af</i> ; trainingen <i>mindfulness</i> .	Zelfontwikkeling integraal onderdeel van leiderschap	Ont-regelen; debat wordt dialoog, Bruto Nationaal Geluk
Onderwijs	Workshops <i>geweldloze communicatie, levenskunst</i> ; balans tussen actief en passief leren; teamcijfers; gastcolleges <i>verbondenheid</i> ; kindereducatie over wereldburgerschap, politiek krijgt plek in het onderwijs.	Vak <i>democratische samenleving</i> ; voorbeelden <i>onvoorwaardelijke waardering</i> ; integraal onderwijs	Vakken <i>ethiek en wereldburgerschap; politieke scholing voor iedereen</i>	Peer-to-peer education; de leerling als verbonden ondernemer
Algemeen	Vertrouwen als kernwaarde; sterke, transparante 'instituties'; netwerk-organisaties stimuleren; meer onderzoek naar effect van ons gedrag; het nieuwe werken breed invoeren; bedrijven sturen op verantwoordelijkheid; milieukeurmerk;	Burgers investeren in eigen buurt; prijsvraag vleesvervangers; onderzoek voedt dialoog en bewustwording	Coaching vanuit verbondenheid	Media zijn effect-gericht en neemt verantwoordelijkheid

5. Samenvattend

Aan het begin van deze beschouwing over de maatschappij hebben we de maatschappij gedefinieerd als de manier waarop mensen samen leven. De maatschappij is dus niets meer en niets minder dan een groep samenlevende mensen.

Bij het beschouwen van hoe mensen, individuen, met elkaar omgaan en welke waarden en normen daarbij een rol spelen hebben we geconstateerd dat de manier waarop we onze maatschappij hebben georganiseerd van doorslaggevend belang is. Dit wordt bijvoorbeeld duidelijk geïllustreerd door wat wel de 'solidariteitscrisis' is genoemd. Door de naamgeving alleen al wordt veronderstelt dat er een gebrek aan solidariteit tussen mensen zou zijn. Maar dat blijkt helemaal niet het geval te zijn. Mensen voelen zich nog steeds meer dan voldoende solidair alleen weten we niet meer hoe en met wie we solidair moeten zijn.

We voelen geen directe verwantschap meer met de mensen die een beroep op doen op onze solidariteit omdat de organisatie die we hebben ingericht om onze solidariteit te kanaliseren afstand creëert. En met die afstand ook vervreemding. De manier waarop de maatschappij bestuurlijk en politiek is georganiseerd zorgt niet alleen voor efficiency maar beïnvloed ook hoe mensen functioneren, voelen en denken. De vorm is mede bepalend geworden voor de inhoud.

We hebben gezien dat de manier waarop we onze onderlinge relaties beschrijven en organiseren niet toevallig tot stand komt. Bij elke richting waarin de maatschappij zich ontwikkelt als gevolg van de doelen die wij als samenleving aan de maatschappij gesteld hebben past één model dat de gekozen doelstellingen optimaal ondersteunt.

Het zwaartepunt in de balans tussen individuele en collectieve belangen is de laatste jaren komen te liggen bij het collectief belang. Bovendien hebben we het collectief belang jarenlang gedefinieerd als 'meer welvaart voor iedereen'. Het gevolg is geweest dat alle belangrijke maatschappelijke ontwikkelingen er op gericht zijn geweest om zo veel mogelijk mensen en middelen vrij te maken om dit doel te ondersteunen en zo veel mogelijk welvaart te realiseren.

Daarbij is uit het oog verloren dat er verschil is tussen welvaart en welzijn en komen we steeds meer tot de conclusie dat meer welvaart niet ons primaire belang is. Dus kunnen we de ontwikkelingen niet op hun beloop laten. We zullen zelf aan de slag moeten en het eerste wat we moeten doen is onze doelstellingen te herdefiniëren.

Het wordt tijd dat we weer leren de maatschappij te definiëren in termen van verbondenheid in plaats van maakbaarheid. In de maatschappij van 2035 zijn mensen zich bewust van de effecten van hun eigen handelen, hebben verantwoordelijkheidsbesef en voelen zich solidair met hun medemens en de natuur. De balans tussen economie en ecologie en tussen korte en lange termijn is hersteld. Het lange tijdperk van individualisering en consumentisme heeft ertoe geleid dat mensen beseffen dat het individu niet los te beschouwen is van de omgeving en dat ze die omgeving nodig heeft om te zijn wie ze is.

Die fundamentele bewustwording van verbondenheid heeft in 2035 een verschuiving van maatschappelijke concepten en doelstellingen veroorzaakt. Waarde is niet meer uit te drukken in slechts financiële terminologie. People, planet en profit hebben elkaar nodig. Organisaties weten steeds beter waaróm ze dingen doen, niet alleen maar wat ze doen en hoe ze het beter kunnen doen.

OCF-themaraapport Maatschappij

Nu reeds kunnen we constateren dat de opkomst van de netwerkmaatschappij zorgt voor andere verhoudingen tussen overheid, NGO's en bedrijfsleven. Bedrijven en maatschappelijke organisaties worden door overheden steeds vaker uitgenodigd medeverantwoordelijkheid te dragen voor het ontwikkelen en uitvoeren van beleid. Overheden spelen weliswaar een belangrijke rol, maar de centrale positie van de overheid is niet langer automatisch verzekerd. Meer en meer opereert het openbaar bestuur onder condities van onzekerheid en dynamiek.

De laatste jaren lijkt de overheid meer verantwoordelijkheden te willen geven aan de samenleving. Het motto van het kabinet Balkenende II was: *Meedoen, meer werk, minder regels*. Het motto van kabinet Rutte is: *Vrijheid en verantwoordelijkheid*. Beide motto's gaan uit van een andere rolopvatting van de overheid: deze rol is gericht op meer invloed van de samenleving in het beleidsproces. Men wil wel faciliteren en stimuleren, maar niet dirigeren. Deze strategie wordt wel empowerment genoemd.

Empowerment kan de positie en eigen verantwoordelijkheid van burgers, organisaties en ook van overheden verstevigen en vergroten, wat leidt tot meer betrokkenheid. Het gevolg is vaak een veranderde verhouding tussen partijen: men werkt meer samen en er is een dialoog. Voorbeelden daarvan zijn nu al te zien bij het opknappen van een wijk, wanneer burgers, gemeenten en woningcorporaties samenwerken.

Dat moet er toe leiden dat mensen in 2035 weer betrokken zijn bij elkaar en bij de samenleving. Niet om een schouderklopje te krijgen, maar vanuit verantwoordelijkheids-gevoel. Verantwoordelijkheid voor de balans en het grotere geheel. Hieruit groeit zelfredzaamheid en actiebereidheid om kansen te benutten en talenten te ontwikkelen. Ook als die kansen en talenten uit een andere groep of cultuur komen. Minderheden worden gehoord en onderstromen krijgen ruimte. Daardoor worden excessen en extremisme in de kiem gesmoord.

En die betrokkenheid verdwijnt niet wanneer meningen of culturen verschillen. Grenzen bestaan slechts in de menselijke geest. Uiteindelijk heeft elk mens dezelfde basisbehoeften. Verbonden zijn en ertoe doen. Communicatie start vanuit hetgeen ons verbindt, in plaats vanuit datgene wat ons verschillend maakt. Conflicten zijn er nog steeds, maar zijn verkennend en open, niet polariserend.

Elke verandering begint bij bewustwording. Dit is dan ook de eerste stap op weg naar de Duurzaam Verbonden Maatschappij. Bewustwording stimuleer je door nieuwsgierigheid, openheid en onderzoek. Iemand vertellen wat hij moet doen werkt meestal averechts. Vragen stellen, dialoog aangaan en onderzoek doen naar de effecten van ons handelen werkt beter.

Bewustwording bevorderen vraagt ook een andere vorm van communiceren. Werkelijk luisteren en uiten van de eigen behoeften en gevoelens is niet iets wat ons geleerd is. Jezelf krachtig uiten en anderen proberen te overtuigen wel. Sterker nog, daar schop je het helaas ver mee, vooral als je sturing wilt geven aan een organisatie of een land. Het veranderen van de huidige generatie kan een flinke klus zijn.

Gelukkig is de nieuwe generatie in staat makkelijk een andere manier van denken te ontwikkelen. Jong geleerd is oud gedaan, zoals men zegt. Een generatie die meer comfortabel is met een nieuwe manier van communiceren, zal vanaf het moment dat zij de maatschappij betreden andere keuzes maken. Helemaal als we kunnen aantonen dat die nieuwe manier van communiceren

OCF-themaraapport Maatschappij

betere oplossingen en gelukkigere mensen tot gevolg heeft. We kunnen misschien niet meteen een betere wereld maken voor onze kinderen, maar laten we in ieder geval betere kinderen maken voor onze wereld. Gelukkig gebeurt dit al! We zien bij de jeugd dat menslievendheid en duurzaamheid steeds meer als kernwaarden worden onderkend.

Wie kunnen dit doen? Gelukkig is er een actieve onderstroom van mensen in de samenleving die zich al bewust is van de noodzaak voor verandering. Deze worden onder andere de 'nieuwe realisten', 'downshiften' en 'cultural creatives' genoemd. Zij delen een actieve, duurzame houding en werken aan verbinding tussen mens en omgeving. Door 'crowd-sourcing' en sociale media zullen deze groepen elkaar steeds beter vinden en initiatieven gaan ontplooiën. Deze groep heeft al een intrinsieke motivatie en is snel inzetbaar om de eerste stappen te zetten. Zij zullen zich meer laten horen en helpen anderen bewust te worden van de effecten van hun handelen, maar bieden ook keuzemogelijkheden

Dit laatste verschijnsel is wereldwijd aan de gang en wordt door sociologen ook wel 'the civil society 2.0' genoemd; een wereldbeweging van burgers die hun stem laten horen. In feite omvat het begrip een ontelbare verscheidenheid aan burgerinitiatieven die zich kenmerken door: het jezelf weer in nieuw geschapen sociale samenhangen plaatsen, waarin je de verantwoordelijkheid voor een buiten jouw directe eigen belang liggend doel met anderen wilt delen. De laatste decennia heeft deze "beweging zonder naam" over de hele wereld een hoge vlucht genomen, van biolandbouw tot eerlijke handel, van passiefhuizen tot de zonne-industrie, van wijkinitiatieven tot mondiale onderzoeksnetwerken. Die beweging zonder naam heeft geen hoofd en geen centrum, maar kent vele vormen en is wereldwijd. Zorg voor het milieu, sociale rechtvaardigheid en – buiten Europa – de rechten van de inheemse volkeren zijn haar hoofdmotieven. Boven alle verscheidenheid verenigt zij één grondgedachte: de rechten van de mens en de draagkracht van de natuur zijn belangrijker dan goederen en geld (Oikos 48, 1/2009).

6. Concluderend

Om greep te krijgen op ontwikkelingen van de maatschappij moeten we dus beginnen met onze doelstellingen te herdefiniëren. Bijvoorbeeld door welvaart te vervangen door duurzaam welzijn. Een andere belangrijke les die we kunnen trekken is dat het heeft geen zin om een doel te stellen dat over 25 jaar bereikt moet zijn zonder de weg er naar toe te beschrijven. De weg naar het doel toe is net zo belangrijk als het bereiken van het doel. In 25 jaar zal er zeker een heleboel veranderd zijn en zullen dus ook onze doelstellingen aan evolutie onderhevig zijn. Daarom is een next-step strategie ook beter als een best-practice.

Het is niet verstandig om te zoeken naar voorbeelden van ideale situaties en vervolgens met zijn allen dezelfde kant op lopen. Alleen maar om daar aangekomen te moeten wachten tot iedereen ook aangekomen is alvorens weer verder te kunnen gaan.

Het is belangrijker is om telkens opnieuw na te denken over welke de 'volgende' stap in ongeveer de goede richting zou kunnen zijn vanaf het punt waar we op dat moment 'toevallig' zijn. In deze beschouwing hebben we enkele van deze stappen proberen te beschrijven. Als we met zijn allen en in goed overleg maar lang genoeg volgende stapjes blijven nemen komen we hopelijk vanzelf ergens uit. Een idee van de gewenste richting hebben we in dit artikel beschreven.

Elke reis van duizend mijl start met de eerste stap.

Chinees gezegde

Literatuurlijst

1: Terug naar actief burgerschap

- Beer, de P. en Koster, F. (2006) '[De toekomst van de solidariteit: niet minder maar anders](#)', in: Paul de Beer en Ferry Koster (red.), Samen voor ons eigen. Individualisering, globalisering en de toekomst van de solidariteit, (pp.6-11), Amsterdam: De Burcht.
- Beer, de P. en Koster, F. (2009), Sticking Together or Falling Apart? Solidarity in an Era of Individualization and Globalization. Amsterdam: University Press CBS. (2 december 2010). Sociale Samenhang: Participatie, Vertrouwen en Integratie, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen Denktank Prospect. <http://www.denktankprospect.nl/>
- Egmond van, K. (2010). Een vorm van beschaving. Zeist: Christofoor.
- Green, J. (2010) keynote @ Leapevent 2010. <http://vimeo.com/10056864>
- Kloosterman, R. en Schmeets, H. (2010). Bevolkingstrends 2e kwartaal 2010, Centraal Bureau voor de Statistiek, Den Haag/ Heerlen.
- Onderzoeksprogramma 'Solidariteit in de 21e eeuw', Amsterdams Instituut voor Arbeidsstudies (AIAS). Geraadpleegd op 28 november 2010. www.solidariteit.info/articles/home
- Raad voor volksgezondheid en Zorg (2010) , Perspectief op gezondheid 20/20, Den Haag
- Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling (2006). Verschil maken; Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat. SWP: Amsterdam
- Scharmer, C.O. (2007), Theorie U, Theory U: Leading from the Future as it Emerges, Cambridge
- Schnabel, P. (2008). Moeder verzorgingsstaat is een strenge vader. Op: kennislink.nl. <http://www.kennislink.nl/publicaties>
- Tilburg van, T, Jong Gierveld J de, editors. Zicht op eenzaamheid: achtergronden, oorzaken en aanpak. Assen: Van Gorcum, 2007c: 24-30.
- Lans, van der, J. (2010) Eropaf! De nieuwe start van het sociaal werk, Augustus
- Regenmortel van, T. (2009) Empowerment als uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg Journal of Social Intervention: Theory and Practice, Volume 18, Issue 4, pp. 22-42
- VNG commissie Talent, rapport (2010) Wat ruist daar? Naar helderheid en eenvoud in het openbaar bestuur.
- Vonk, R, (2010, dec. 4) Vertrouw elkaar eens, terug naar kortere lijnen en kleinschaligheid, Volkskrant, pp. 9.
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (2006) Rapport 76, de verzorgingsstaat herwogen. UAP
- Wetenschappelijke Raad voor Regeringsbeleid (2006) WRR-rapport, de Lerende overheid, een pleidooi voor probleemgerichte politiek. UAP

2: Balans tussen individuele en collectieve belangen

- Beck, U., A. Giddens en S. Lasch (1994). Reflexive Modernization. Cambridge: Polity Press
- Coverly, S.N.R. (2006). De speed of trust
- Coleman, J.S. (1990). Foundations of social theory. Belknap Press: Cambridge, Mass.
- Egmond van, K. (2010). Een vorm van beschaving. Zeist: Christofoor.

OCF-themaraapport Maatschappij

- Hudson, J. (2006). Institutional trust and subjective well-being across the EU. *Kyklos*, 59(1), 43–62.
- Hardins, G. (1968). The tragedy of the commons. *Science*, 162, 1243-1248
- Inglehart, R., Foa, R. & Peterson, C. (2008). Development, freedom and rising happiness. *Perspectives on psychological science*, 3, 264–285.
- Leadbeater, C. (2006). *We think: The power of mass creativity*. London: Profile books LTD
- Rosenberg, M.B. (2010). *Geweldloze Communicatie*. Rotterdam: Lemniscaat
- Webster, K. en Johnson, C. (2010). *Leren van de natuur*. Uitgeverij Jan van Arkel
- Zijderveld, A. C. (2000). *The institutional imperative: the interface of institutions and networks*. Amsterdam: University Press

3: Veranderende rol overheid bij netwerken, zelforganisaties en bottom-up initiatieven

- Aalst F., (1999) *Leren in de netwerkmaatschappij*, Werktekst bij de inleiding op de Jaarvergadering van KVS/VSC Nieuwegein
- Aslander M., (2010) *Easycratie, de toekomst van werken en organiseren*, Den Haag, SDU
- Beck, U., A. Giddens en S. Lasch (1994). *Reflexive Modernization*. Polity Press, Cambridge
- Castells, Manuel (1997, second edition, 2004). *The Power of Identity, The Information Age: Economy, Society and Culture Vol. II*. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell.
- Daub, P. (1998): *Consument Vrijheid en Verantwoordelijkheid - Op Weg in de 21e Eeuw (Consumer Freedom and Responsibility - On Our Way in the 21st Century)*
- Daub, P. (2008) *About the quality of life / Tilburg conference January 10, 2008 following the OECD conference in Brussels november 2007 "Beyond GDP - From wealth to welfare"*.
- Geldof D. (2009), *Klaar voor de toekomst: een nieuw sociaal contract voor een ecologische transitie*, tijdschrift *Oikos* 48, De Wrikker, Antwerpen
- Giddens, Anthony (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity (publisher).
- Hawken P. (2007) *Het instinct om de planeet te redden*, Paul Hawken, Odemagazine nummer 96, Rotterdam
- Heijden, G.M.H. van der, (2005): *Ideologie en burgerrechten als brug tussen government en governance*. Paper voor Politicologenetmaal, Antwerpen
- Heijden, J. van der, K. van Doorn, M. van Griethuizen, M. Groeneveld, G. Haasnoot, J. Schrijver en T. van der Wiel (2005), *Recombinatie van overheid en samenleving*. Denken over innovatieve beleidsvorming, Deventer: Eburon.
- KEI magazine (november 2010) As nr 32
- Kreijveldt M. (2009) *Toekomstverkenning wisdom of the crowd*, Position paper, Stichting Toekomstbeeld Techniek, Den Haag
- Machielse K., (2010) *Zelforganisatie bij gebiedsontwikkeling*, Uitgever Rotterdam University Press, Rotterdam
- RMO advies (2000), *Aansprekend burgerschap, De relatie tussen de organisatie van het publieke domein en de verantwoordelijkheid van burgers*, Advies 10, Den Haag.

OCF-themaraapport Maatschappij

- RMO advies, (2006) Verschil maken, Eigen verantwoordelijkheid na de verzorgingsstaat, Uitgeverij SWP, Amsterdam
- Stoker, G. (1998). Governance as theory: five propositions. *International Social Science Journal*, 50, (155), 17-28.
- Van de Bunt en Huisman (1999), Het kan ook anders. Overwegingen bij de keuze tussen klassiek of alternatief reguleren op milieuterrein, in: P.C. Gilhuis e.a., De effectiviteit van klassieke en alternatieve reguleringsinstrumenten in milieurechtshandhaving, WODC, Den Haag
- Van der Velden J. (november 2010) Zelforganisatie in de stedelijke vernieuwing, KEI magazine A5 nr 32, blz 6-13

Bijlage 1: Waardevolle Onrust.

Interacties tussen onderstroom en bovenstroom.

Dit artikel is verschenen in het Tijdschrift Milieu 2009-8.

Waardevolle onrust

Aan het begin van de 21e eeuw doen zich twee opmerkelijke ontwikkelingen voor. Er is sprake van grootschalige ecologische verstoringen én er ontstaat een wereldwijde beweging die gericht is op het herstel daarvan. De drijfveren zijn toewijding en collectieve intelligentie. De organisatievorm is bijzonder. Er is géén manifest, géén ideologie. De beweging is zelforganiserend en wordt bijna niet herkend door politici en media. Toch kan het één van de belangrijkste transformerende bewegingen in de menselijke geschiedenis zijn.

In 'Blessed Unrest' beschrijft Paul Hawken de beweging als een onderstroom van waarden. De tegenhanger is de bovenstroom, de gevestigde orde van belangen. De gedachte is dat duurzame ontwikkeling verloopt via de afwisseling van boven- en onderstroom. Stapjes worden schoksgewijs gezet, het is géén soepel verlopende evolutie. Hawken schat het aantal verbanden en organisaties wereldwijd op één tot twee miljoen. Dat wil zeggen dat miljoenen mensen belangeloos actief zijn. Eén grote beweging die opkomt voor de aarde en het kwetsbare leven. En die soms, opeens en stevig, een grens stelt.

Dragers

Stel dat Hawken's het bij het rechte eind heeft, wat is dan de betekenis voor de actuele fase van duurzame ontwikkeling? De gangbare theorie van duurzame ontwikkeling stelt dat de drie kapitalen - sociaal, economisch, ecologisch - geleidelijk aan vervlochten raken. Hawken onderscheidt in de ontwikkeling drie hoofdstromen: 1. Natuur- en milieu, 2. Sociale rechtvaardigheid en 3. Culturele identiteit.

Natuur en milieu

De boeken 'Nature' van Emerson en 'Walden' van Thoreau vormen belangrijke grondslagen voor de erkenning van de intrinsieke waarde van natuur. In 1852 worden de tot 115 meter hoge sequoiabomen ontdekt. Volwassen exemplaren van deze cypressesoort zijn tot 2500 jaar oud. De krantenuitgever en politicus Greeley acht de ontheiliging van de bomen verwerpelijk. Zijn verhaal en foto's bereiken de bovenstroom. In 1864 tekent president Lincoln met de Yosemite Land Grant en de Maripose Big Tree verklaring. Hij creëert zo het eerste nationale park. Marsh laat in 1864 in 'Man and Nature' de vervlechting van economie, milieu en overheid zien. Het boek verschijnt in een dramatische episode van de VS. De burgeroorlog is net voorbij. Nietsontziend kapitalisme vult het vacuüm in. Rockefeller bouwt zijn eerste raffinaderij en monopoliseert de olieverwerking. De industrie wint sterk aan invloed in de bovenstroom. Met welvaart als argument ('prosperity for all'). Pas ver in de 20e eeuw raken onder- en bovenstroom elkaar opnieuw. Rachel Carson stelt in 'Silent Spring' de afwenteling aan de orde. Het goedkope pesticide DDT is in borstvoeding aangetoond en dat raakt de gezondheid van mensen direct. Haar boek is een emotioneel argument dat de publieke opinie raakt. De industrieën lopen te hoop

OCF-themaraapport Maatschappij
en proberen de reputatie van Carson te vernietigen. De betekenis van Silent Spring is dat het de omslag vormt van een conflict naar een beweging.

Sociale rechtvaardigheid

Hawken laat zien dat de rol van individuen uiterst belangrijk is in de wisselwerking tussen onder- en bovenstroom. Op 1 december 1955 stapt Rosa Parks op de bus in Montgomery, Alabama. Zij gaat zitten op de vijfde rij, de eerste van de sectie voor gekleurden. Als de blanke sectie vol is vraagt de chauffeur of zij plaats wil maken, wat zij weigert. Rosa Parks is het gewoon moe om vernederd te worden. De situatie in Alabama is explosief met wekelijks lynchpartijen. Arme blanken zijn bewakers geworden van de apartheid en de middle class sluit de ogen. Op 5 december 1955 wordt Martin Luther King de leider van de tegenbeweging. Met geweldloosheid zet hij met zijn 'I have a dream' een onomkeerbare ontwikkeling neer.

Culturele identiteit

De intrinsieke waarde van inheemse culturen is de derde hoofdstroom in de beweging. Als Darwin in 1831 met de Beagle in Vuurland aankomt is hij onthutst. Hij heeft moeite om de Yámana te ervaren als mensen: 'I believe that if the World was searched, no lower grade of man could be found'. De foto's uit 1883 laten gezonde en mooie mensen zien. Van de Yámana-taal zijn in 1898 ruim 32.000 woorden vastgelegd. De Engelse taal heeft er in 1755 ruim 42.000. Darwin zit dus fout met zijn (voor)oordeel. Sinds de ontdekkingsreizen is 50% van de wereldtalen verdwenen. Er zijn 362 bedreigde diersoorten maar ook 438 bedreigde talen. En taal is drager van cultuur, onderdeel van de etnosfeer. Een prachtige illustratie hiervan is 'Dochters van Kopervrouw' door Cameron. Zij beschrijft de mondelinge overdracht van natuur- en stamkennis bij de Noetkaindianen van Vancouver-eiland. Met het uitsterven van de stam verdwijnt de eeuwenlang mondeling overgedragen kennis. Het uitster-ven van culturen is onderdeel van globalisering. Gedreven door de winning van hulpstoffen en economische expansie. Hoe ver gaan we hierin als samenleving?

Confrontatie tussen onderstroom en bovenstroom: actievoerders roepen het kabinet op niet met halve milieumaatregelen te komen

Bron van verandering

Hawken gebruikt een casuïstische argumentatie, waarbij de conflicten tussen de kapitalen wordt getoond. De les is dat de bronnen van duurzame ontwikkeling niet in de bovenstroom liggen. De schoksgewijze verandering ontstaat als mensen kanaal worden van datgene dat gedaan moet worden. 'Ik sta hier, ik kan niet anders'. Het is een appèl aan het innerlijk besef dat we in onze omgang met de aarde doorschieten qua materialisme, individualisme en rationaliteit. Het is een universeel pleidooi, vergelijkbaar met Krishnamurti's woorden:

'Wat hebben we geleerd van eeuwen oorlog, armoede en honger?. Wij zijn als mens en als mensheid verantwoordelijk voor de huidige toestand' (Krishnamurti, 2003).

De uitdaging

Voor onze tijd is de uitdaging om collectief de morele verheffing te pakken. Zoeteman geeft in Gaia Logica (2009) aan dat onze technologische mogelijkheden om schade toe te brengen steeds vooruit lijken te lopen op onze morele beheersing van die technieken. Techniek op zich is neutraal en kan ten goede en ten kwade worden ingezet. Een voorbeeld hiervan is kernenergie. Naarmate ons technologisch kunnen toeneemt, vraagt dat meer wijsheid om er juist mee om te gaan. Zoeteman roept de bovenstroom op om de morele uitdaging aan te gaan.

OCF-themaraapport Maatschappij

Die oproep is relevant in het licht van de mondiale opgaven, bijvoorbeeld op energiegebied. Zo stelde Shell-topman Van der Veer onlangs op basis van scenariostudies géén toekomst te zien voor zonne-energie. Een rationele afweging, maar gezien de mondiale en morele uitdaging van de 21e eeuw ook een verbijsterende keuze.

De balans tussen economie en onze leefomgeving is spanningsvol. Het is de balans tussen 'ik en het recht om te hebben' versus 'wij en genoeg om te leven'. Honderdvijftig jaar industriële revolutie heeft ons in strijd gebracht met de wetten van het leven en van de aarde. De 20^e eeuw zag de grootste vernietiging van de menselijke omgeving ooit. Het was ook de geweld-dadigste eeuw ooit. Sinds de Tweede Wereldoorlog zijn 23 miljoen burgers gedood in 149 oorlogen. Nog eens 100 miljoen mensen zijn vluchteling. Daar staat tegenover dat Exxon in 2006 maar liefst 40 miljard dollar winst maakte. Dat is genoeg om permanent schoon water te garanderen voor de 1 miljard mensen die dat niet hebben.

De waardevolle onrust zal in de 21e eeuw bovenstroom worden. Het kan via een schokeffect, maar voor de eerste keer sinds de industriële revolutie ook als keuze: 'omdat wij het collectief willen'. Dit is in wezen de kern van de nieuwe milieugolf. De kritische massa van de beweging is groot genoeg om de bovenstroom te laten kantelen. Volgens Bill Clinton en Al Gore is een 'green economy' realistisch. De politieke partij die deze groene economie in het hart en sluit spint er garen bij. De kredietcrisis en de afkeer van het graaien bij de kiezers vormen een goed momentum.

Jules Hinssen

Werkzaam bij Telos, een onafhankelijke netwerkorganisatie, gelieerd aan de Universiteit van Tilburg, gericht op duurzame gebiedsontwikkeling.

Literatuur

Cameron, A.; *Dochters van Kopervrouw*, Amsterdam 2005.

Carson, R.; *Silent Spring*, Boston 1962.

Hawken, P.; *Blessed Unrest - How the Largest Movement In The World Came Into Being And Why No One Saw It Coming*, London 2007.

Krishnamurti, J.; *Wat is waar? Over waarheid en leven*, Den Haag 2003.

Zoeteman, K; *Gaia Logica, een nieuwe manier om met de aarde om te gaan*, Zeist 2009.

Bijlage 2: Ruim baan voor maatschappelijke initiatieven

Oproep aan politiek en bestuur:

maak ondersteuning van particulier initiatief mogelijk!

Particulier initiatief is een motor voor sociale, economische en duurzame vernieuwing van Nederland. Particulier initiatief heeft soms wat hulp nodig om tot bloei te komen. Initiatievenmakelaars helpen particulier initiatief om tot professionaliteit te komen. Politiek en bestuur creëren bepalende randvoorwaarden en stimulansen. Het netwerk van initiatievenmakelaars⁶ roept politiek en bestuur op professionele ondersteuning van particulier initiatief mogelijk te maken.

Particulier initiatief verdient professionele ondersteuning

In dit pamflet wordt van u – politicus en bestuurder - aandacht gevraagd voor een beweging die de afgelopen jaren gaande is. Maatschappelijke ontwikkeling is steeds minder het primaat van overheid, bedrijfsleven en maatschappelijke organisaties en steeds meer van particulieren zelf. Meer en meer gedreven en gepassioneerde particulieren nemen het initiatief om oplossingen voor maatschappelijke problemen te creëren. Deze ontwikkeling past goed in de roep tot de terugtrekkende overheid. De burger moet (weer) meer eigen verantwoordelijkheid gegeven worden.

Wat signaleren initiatievenmakelaars?

- Er dienen zich steeds meer maatschappelijke initiatieven aan (ideeën van burgers, (sociaal) ondernemers, kleine stichtingen, etc.). De creativiteit van deze initiatieven is eindeloos.
- Deze maatschappelijke initiatieven komen niet altijd gemakkelijk en vanzelf van de grond. Het moet mensen gemakkelijker worden gemaakt om maatschappelijk initiatief te realiseren. Zij vragen om professionele ondersteuning.
- Professionele ondersteuning kost vaak niet meer, maar uiteindelijk vooral minder overheidsgeld. Professionele ondersteuning vergroot de slaagkans van door overheid gesteunde particuliere initiatieven. Oormerken van een deel van de overheidssteun voor professionele ondersteuning levert rendement op.
- Initiatief en beleid liggen ter ver uit elkaar. De maatschappelijke initiatieven waarover we het hier hebben zijn niet alleen een manier om uitvoering te geven aan beleid, ze kunnen juist als voeding voor beleid dienen. Zie ze als overheid dan ook niet als bedreiging of concurrentie, maar als kans. Bruggen bouwen tussen initiatief en beleid; bottom up in plaats van top down!
- Grotere maatschappelijke organisaties in de samenleving en de overheid zijn te huiverig voor openheid en samenwerking met particulier maatschappelijk initiatief. Kennis en andere spin off van

6

Netwerk initiatievenmakelaars

Sinds 2009 bestaat er een netwerk van mensen en organisaties die beroepsmatig maatschappelijke initiatieven adviseren. Dit zijn gemeenteambtenaren, mensen uit het opbouwwerk, maar ook organisaties als STIPO, GreenWish, SBAW en een groeiend aantal zzp-ers. Doel van het netwerk is om ertoe bij te dragen dat meer maatschappelijke initiatieven tot bloei komen. We wisselen kennis en ervaring uit, we trekken samen op om initiatieven verder te helpen en beter te worden in het vak. Tijdens de laatste bijeenkomst is deze oproep samengesteld door de daar aanwezige initiatievenmakelaars.

OCF-themaraapport Maatschappij
projecten van particuliere initiatiefnemers voor doelstellingen van overheid en maatschappelijke organisaties kunnen beter worden benut. Met projecten van particuliere initiatiefnemers worden groepen bereikt die door overheden en grote maatschappelijke organisaties niet bereikt zouden worden. Overheden en maatschappelijke organisaties moeten dit meer herkennen, waarderen en benutten.

Aanbevelingen aan politiek en bestuur

- 1) Budget voor maatschappelijk initiatief (subsidie) is en blijft nodig. Er ontstaan weliswaar steeds meer alternatieve bronnen van financiering, maar die zijn nog onvoldoende uitgekristalliseerd. Tot die tijd is bescheiden budget nodig. Er is behoefte aan ondersteuning. Om te beginnen bij conceptontwikkeling, het leggen van contacten, het vinden van financiering, etc. Maar ook en vooral bij het proces van realisatie. Professionele ondersteuning vergroot de succeskans van een initiatief. Oormerken van overheidsgeld (zoals delen van subsidiestromen) voor professionele ondersteuning loont zowel het particuliere initiatief als de overheid.
- 2) Laat ondersteuning beter aansluiten op de behoeften van nu. Welzijnsorganisaties en gemeenten kunnen een deel van de ondersteuning bieden maar zijn niet altijd een onafhankelijke partij, want staan voor overheidsbelangen. Biedt daar waar gemeente en/of welzijnsorganisaties een partij zijn, ook de mogelijkheid voor onafhankelijke ondersteuning. Stimuleer grote, gevestigde organisaties om meer ruimte en middelen vrij te spelen voor particuliere initiatieven binnen hun werkveld. Zo profiteren organisaties van de creativiteit van particuliere initiatiefnemers, en initiatiefnemers profiteren van de kennis en professionaliteit van grote organisaties.
- 3) Faciliteer 'broedplaatsen' voor initiatieven. Op alle niveaus in de samenleving. Lokaal, landelijk, op thema, overal kunnen initiatiefnemers ook van elkaar leren. Professionele ondersteuning hierbij zorgt ervoor dat niet alleen initiatiefnemers, maar ook bijvoorbeeld overheden van dit proces kunnen leren.
- 4) Heb meer aandacht voor signalen die spreken uit maatschappelijke initiatieven. En voor de vertaling van deze signalen naar beleid en de meerwaarde daarvan. Hier ligt vooral een (regie) taak voor gemeenten en andere overheden om te zorgen dat signalen worden gehoord, geanalyseerd en benut. Professionele ondersteuners met overzicht op de variëteit en trends in maatschappelijke initiatieven kunnen overheden hierbij ondersteunen.

Kortom: benut de kracht van maatschappelijk initiatief!

Uitgereikt op duurzame dinsdag 7 september 2010

OCF-themaraapport Maatschappij

Opgesteld en onderschreven door:

Annet Schipper en Anja Verweel (SBAW), Annemiek de Wolf (Ideeënmakelaar gemeente Zwolle), Maarten Kuijpers (PI Wijzer), Joke Kop en Jessica Helsloot (SEZO / Vrouw en Vaart), Jeroen Boon (Kiemkracht Advies), Adrieke van Herk en Rinske van Noortwijk (GreenWish), Jeroen Laven (STIPO). Zij vormen een deel van de veel grotere beroepsgroep Initiatievenmakelaars.

De deelnemers

Jeroen Boon (1969) is zelfstandig ondernemer, eigenaar adviesbureau Kiemkracht en adviseur bij baanbrekende initiatieven van onderop, welke streven naar maatschappelijke verandering. Zijn interesse en inzet gaat daarbij uit naar het bevorderen van duurzame stedelijke ontwikkeling, zoals transitiontowns, stadslandbouw en klimaatneutrale wijken. Heeft in dit kader onlangs in opdracht van de gemeente Den Haag een advies "naar een duurzame aanpak van krachtwijken" geschreven.

Al sinds zijn studietijd aan de Agrarische Hogeschool Larenstein is hij geïnteresseerd in de samenhang tussen sociale- en milieuvraagstukken, participatieve planning en integrale gebiedsontwikkeling.

Zijn deelname aan OCF 2.0 komt voort uit zijn wens om via de moderne weg van wisdom of the crowd, co-creatie, en open innovatie bij te dragen aan duurzame ontwikkeling. Hij ziet de urgentie van duurzame waardeoriëntaties en daarmee andere manieren van leren, organiseren en werken.

Diederik van der Burg (1967) is adviseur en trainer, en eigenaar van adviesbureau Adburdias. Hij ondersteunt zijn klanten, veelal kennisintensieve dienstverleners, bij het richting geven van de organisatie en bij een inrichting van processen die continu verbeteren bevordert. "De goede dingen goed doen." Belangrijke aandachtspunten zijn daarbij voor hem: leiderschap, en maatschappelijk verantwoord en waarde-gedreven ondernemen. Daarbinnen past het praktisch vertalen van kwaliteitsmanagement / ISO 9001 naar de Nederlandse bedrijfscultuur.

Zijn drijfveer om anderen te helpen beter te worden uit zich ook in zijn vrije tijd. Zo is hij lang lid geweest van JCI, waar hij diverse lokale en landelijke bestuursfuncties vervulde. Nog altijd is hij trainer voor deze wereldwijde organisatie.

Een van Diederiks grootste ergernissen is korte-termijndenken en het ontbreken van visie op allerlei niveau's. OCF 2.0 is niet alleen een belangrijke tegenbeweging in deze teneur, maar ook een uitgelezen kans om mee te bouwen aan een visie voor Nederland.

Peter Daub (1947) studeerde werktuigbouwkunde in Zwolle en bedrijfskunde aan de Universiteit Nyenrode. Werkte ondermeer bij ING Bank en hielp mee met de start van de Triodos Bank voor nieuwe ethische manieren van financiering. Na zeven jaar onderzoek in allerlei consumenteninitiatieven en consumentenverenigingen schreef hij het boek Consument vrijheid en verantwoordelijkheid - Op weg in de 21e eeuw. Een boek over de twaalf levensbehoeften als basis voor alle managementinformatie in de dialoog met handel en producenten/dienstverleners. In 2001 initiatiefnemer en mede-oprichter van de Vrije Consumenten Vereniging, een platform voor het uitwisselen van met name vernieuwende inzichten en ervaringen van actieve consumenten en consumentenorganisaties. Sinds 2006 tevens deelnemer in het Partnership for Education and Research about Responsible Living PERL, deel uitmakend van het Marrakech programma van de United Nations 2011-2020 in samenwerking met Consumers International. Vanuit de motivatie dat de wereld echt beter kan liet hij een carrière in het bedrijfsleven voor wat het was en probeert op zijn manier een handje mee te helpen aan "another world under construction".

Iteke van Hille (1987) is vierdejaars studente sociologie aan de Universiteit van Amsterdam en heeft in Amsterdam op de Vrije School gezeten. Zij is geïnteresseerd in groepsdynamieken en de manier waarop mensen in verschillende gebieden het samenleven op verschillende manieren georganiseerd hebben. Daarnaast houden ook organisatiestructuren haar bezig: hoe wordt het werk georganiseerd en verdeeld en

hoe zijn deze structuren ontstaan? Op zoek naar inzicht en antwoorden heeft zij zich in de sociologie toegelegd op de richtingen arbeid, organisatie & beleid en cultuursociologie. Daarnaast heeft zij een minor twintigste eeuwse geschiedenis gevolgd. Zij doet mee aan OCF 2.0 om haar inzicht vanuit de studie uit te breiden met praktijkervaring, de samenwerking met mensen uit het werkveld. Haar deelname aan het project is tevens onderdeel van haar stage bij Vital Interest, een consultancy en projectmanagement bedrijf in Amsterdam.

Jeroen Hovens (1976) is in 2003 afgestudeerd in de milieukunde aan de universiteit van Utrecht. Zijn expertise ligt vooral op het gebied van milieupolitiek, duurzame productie en consumptiegedrag en energie concepten in de maatschappij. Jeroen heeft veel praktijkervaring opgedaan met het organiseren en managen van conferenties, trainingen en meetings en bezit veel vaardigheden als projectmanager.

Jeroen is ervan overtuigd dat gedrag binnen de samenleving altijd kan worden verbeterd en vind daar zijn inspiratie. Jeroen bezit een sterke analytische geest en beschikt over een brede visie gecombineerd met belangstelling voor een brede variëteit aan milieuthema's. Jeroen gelooft dat juist een open gestructureerd project als OCF 2.0 een positieve bijdrage kan leveren aan meer kennis over maatschappelijke veranderingen.

Marc van der Hijden (1952) is werkzaam als directieadviseur bij het UWV op het gebied van Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen en Duurzaamheid. Daarnaast is hij projectmanager voor de implementatie van een aantal van die duurzaamheid initiatieven binnen de organisatie.

Verder is Marc actief als commissaris van een woningstichting en verzorgt hij geregeld gastcolleges bij de faculteit Hospitality Management, Hogeschool Zuyd.

In het grote fusietraject na de totstandkoming van UWV was Marc de ontwerper van de interne serviceorganisatie Facilitair & Inkoop. Voor de fusie was hij onder andere, hoofd van de afdeling Inkoop bij het ABP te Heerlen en directiesecretaris van de beleggingsafdeling.

Albert Jourdan (1962) is eind 2008 gestart als zelfstandig professional. Met zijn advies- en interim-managementbureau jourdan sustainability coaching helpt hij organisaties op het gebied van duurzaam ondernemen (MVO) en ISO managementsystemen. Tevens treed hij op als spreker over duurzaamheid. Albert is een verbindende pragmaticus die van aanpakken weet. Hij legt zijn focus op richting en relatie. Daarbij staat hij te boek als betrouwbaar en bruikbaar in elke fase. Zijn klanten bevinden zich in uiteenlopende sectoren.

Albert beschikt over jarenlange praktijkervaring met diverse aspecten van duurzaamheid op senior management- en operationeel niveau. Zo was hij onder andere nauw betrokken bij het opstellen van wetgeving en publicaties op het gebied van arbeidsomstandigheden, milieu, verkeersveiligheid, internationale duurzaamheidsprogramma's en (overheids)criteria voor het duurzaam inkopen. Daarnaast heeft hij meer dan 60 sites gecertificeerd ten aanzien van kwaliteit, veiligheid en milieu en vervulde hij een voortrekkersrol in de energietransitie naar het rijden op aardgas en biogas.

Jelte de Kock (1983) is filosoof en werkzaam als consultant bij adviesbureau Berenschot. Jelte studeerde af in Applied Ethics en Filosofie van Management en Organisatie. In beide studies richtte hij zich op duurzaamheid, MVO en individuele verantwoordelijkheid. In zijn werk heeft Jelte ervaring met het toepassen van MVO-bedrijfsvoering en strategieontwikkeling. Daarnaast richt hij zich op thema's als integriteit en bedrijfsethiek.

Een belangrijke vraag voor Jelte is hoe we duurzaam werken en leven zo kunnen organiseren zonder dat het een opoffering vraagt. Hij neemt deel aan OCF 2.0 omdat hij ervan overtuigd is dat dat mogelijk is en mensen dit met elkaar kunnen realiseren.

Jeroen Koomen (1975) is eigenaar van Iunctus Coaching en werkzaam als Software Architect bij Chess. Hij is het best te omschrijven als een romantische beelddenker met een goede balans tussen hoofd en hart. Zijn missie in dit leven is verbinding tussen mensen te bevorderen. Jeroen haalt plezier en inspiratie uit aikido, (zen)boeddhisme, de natuur en alle positief verbindende initiatieven in de wereld. Dat was ook de aanleiding om mee te helpen met OCF2.0. Zijn visie is dat de volgende stap in de evolutie van de mens ons de Homo Iunctus zal brengen, ofwel de Verbonden Mens. Duurzaamheid en Verbondenheid zijn niet los van elkaar te zien. O ja, Jeroen is getrouwd met zijn fantastische vrouw Carien.

Karin van der Plas (1960) is sinds 2005 zelfstandig ondernemer, rouwdeskundige en adviseur voor gemeenten en instellingen op het gebied van gezondheidszorg en welzijn.

Moeder van twee prachtige kinderen, haar spiegelbeelden. Het leven leren leven en omgaan met veranderingen vraagt van mensen het vermogen om los te laten. Karin is iemand die, met het leven als leermeester, is geworden wie ze wil zijn.

Haar grondhouding: empathisch, respectvol, creatief, echt, integer en co-creator.

Visie, verandering en verbinding zijn haar kernwoorden, evenals eigen kracht, innerlijke wijsheid en talenten van mensen. Ze werkt vanuit haar intuïtie en op basis van wederzijds respect en vertrouwen.

Complexe maatschappelijke vraagstukken in de samenleving dagen haar steeds weer uit, omdat deze vragen om een integrale en doelgerichte aanpak.

Het is haar droom om op basis van het universele waardesysteem, een nieuw denkkader te creëren voor een betere en warmere "zorg- samen- samenleving"

Jack Simons (1956) is ooit politicologie gaan studeren omdat hij de wereld wilde verbeteren en alleen even wilde leren hoe dat dan moest. Omdat dit echter iets lastiger bleek te zijn dan gedacht is hij daarna heel iets anders gaan doen. Ruim twintig jaar lang heeft Jack als zelfstandig ondernemer een evenementenbedrijf gerund. Nieuwe concepten bedenken en mensen motiveren, zowel klanten, deelnemers als medewerkers heeft altijd zijn grote belangstelling gehad.

Sinds begin 2008 heeft Jack, inmiddels trotse vader van 2 zoons, bureau A&A projecten opgericht waarmee hij probeert de ambities uit zijn jeugd te combineren met de jarenlange ervaring in het bedrijfsleven. Specialisme van A&A projecten is het bedenken én uitvoeren van projecten met als doelstelling het draagvlak voor Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen binnen in bedrijven maar ook daarbuiten te vergrootten. Momenteel werkt hij o.a. aan de MVO Marktplaats Amsterdam.

Lieselot Spliet (1983) is in 2009 afgestudeerd als politicoloog aan de UvA. Daarvoor studeerde zij Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Haar grote interesse in thema's als vertrouwen, tolerantie en integratie zijn gegroeid tijdens haar bachelorscriptie waarbij ze onderzoek deed naar integratie van de Roma-gemeenschap in Nederland. Dat deze onderwerpen ook van groot belang zijn in de internationale- politiek en samenwerking heeft zij ervaren tijdens stages bij mensenrechtenorganisaties in Nederland en India.

Naast haar huidige werk op het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties zet Lieselot zich, via haar eigen stichting, in voor een Indiase ontwikkelingsorganisatie Bal Rashmi Society. Het deelnemen aan OCF2.0 inspireert Lieselot om ook in de toekomst mee te denken over een nieuwe visie en oplossingen voor een verbonden samenleving.

De literatuurlijst in het boek

- Aalst, H. F. van. (1999, december 16). *Leren in de netwerkmaatschappij*. Werkdocument gepresenteerd bij Jaarvergadering van KVS/VSC, Nieuwegein. Verkregen van www.hansfvanaalst.info/Lezingen%20en%20Publicaties-NL/HFvA%201999-12-16_Leren%20in%20de%20netwerkmaatschappij_KVS-VSC.doc
- Burghoorn, A. (2011, februari 25). Simcity in de Achterhoek. *de Volkskrant*.
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2010). *Bevolking; kerncijfers*. CBS StatLine. Verkregen van statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=37296ned&D1=68&D2=0,10,20,30,40,50,%28l-1%29-l&VW=T
- CBS (Centraal Bureau voor de Statistiek). (2011). *Maatschappelijke participatie; sociale contacten, kerkelijke gezindte*. CBS StatLine. Verkregen van statline.cbs.nl/StatWeb/publication/?DM=SLNL&PA=60027ned&D1=0-4,43-47,91-96&D2=0-2&D3=l&HDR=T&STB=G1,G2&VW=G
- Coleman, J. (1990). *Foundations of social theory*. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Dekker, P., & Ridder, J. den. (Red.). (2011). *Stemming onbestemd: Tweede verdiepingsstudie Continu Onderzoek Burgerperspectieven*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Goede, P. J. M. de. (2006). *Bouwen aan vertrouwen in het openbaar bestuur: Diagnoses en remedies*. A. Korsten & P. J. M. de Goede, (Red.). Den Haag: Elsevier Overheid.
- Hudson, J. (2006). Institutional Trust and Subjective Well-Being across the EU. *Kyklos*, 59(1), 43-62. doi:10.1111/j.1467-6435.2006.00319.x
- Ruigrok | Netpanel. (2009). *Vriendelijke mensen, zo eng zijn ze niet*. Verkregen van www.ruigroknetaanel.nl/index.php/nl/kennis-delen/2010/01/vriendelijke-mensen-zo-eng-zijn-ze-niet/
- SE Consultancy. (2011). *Maatschappelijk Imago Monitor 2011*. Verkregen van www.seconsultancy.com/site.php/nl/3/Monitor.html
- Vonk, R. (2010, december 4). Vertrouw elkaar eens. *de Volkskrant*, p. 9.

Het boek

Duurzaam Denken Doen

Inspiratieboek voor onze gezamenlijke toekomst

Jan Jonker (eindredactie) en team van het project 'Our Common Future 2.0'

2011, 1ste druk, ISBN 978 9013090086

Omschrijving

Hoe ziet ons leven eruit in 2035? De doemscenario's van smeltende ijsbergen en vervuilde rivieren kennen we inmiddels wel. Maar kan het ook anders? Wie goed om zich heen kijkt, ziet dat er al veel gaande is. Steeds kritischer kijken we naar onze manier van wonen, werken, reizen, produceren en consumeren, leren en gezond blijven. We worden ons bewuster hoe het beter kan. Maar hoe versnellen we de verandering die we willen? Dit boek wil een positieve bijdrage leveren aan die verandering met tips, inspiratie en een agenda voor de toekomst.

Een groep van ruim 400 vrijwilligers heeft zich in het project 'Our Common Future 2.0' een jaar lang gebogen over de vraag hoe we kunnen doorstarten naar een meer duurzame toekomst.

Deze unieke denktank heeft de basis gelegd voor dit boek. Het gaat in op negentien actuele thema's, van economie tot spiritualiteit en van leiderschap tot afval. Voor elk van die thema's wordt een visie neergezet en worden tips gegeven. Samen levert dat een schat aan ideeën op voor iedereen die wil bijdragen aan een duurzame maatschappij. **Duurzaam Denken Doen** wil bijdragen aan positieve veranderingen voor de wereld van morgen.

Van elk verkocht exemplaar van dit boek gaat één euro naar de Stichting OCF 2.0 voor onderzoek op het terrein van duurzaamheid.

Verkrijgbaar als boek en e-book bij de Kluwershop:

www.kluwershop.nl/management/details.asp?pr=15241